Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 264 (13264) | 1986 чылдың ноябрь 15, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кепеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери социалистиг чурттарның акы-дуңмалышкы партияларының удуртукчуларының Москвага болган ажылчын ужуражылгазының түңнелдериниң дугайын СЭКП ТК-ның Политбюрозу ноябрь 13-те болган хуралынга чугаалажып көрген. Ол айтырыг талазы-биле эш М. С. Горбачевтуң дыңнадыын чүүлдүгзүнүп көргеш, ужуражыышкынга СЭКП-ниң илергейлээн туружу башкарыкчы коммунистиг болгаш ажылчын партияларның демниг хөделиишкиннерин күштелдирериниче, социалистиг чурттар-биле харылзааларны болгаш делегей социализмин быжыглаарын мурнады хөгжүдериниче угланган шугумнуң херек кырында илерээшкини болур деп демдеглээн.

Акы-дуңмалышкы чурттарның девшилгезин дүргедедиринге, бүгү адырларга оларның кады ажылдажылгазының деңнелин бедидеринге ужуражыышкынның канчаардаа аажок улуг ужур-дузалыг түңнелдеринге сеткил ханышкыны илереттинген. Ол чорук пролетаржы, социалистиг интернационализмниң, экономиктиг дең эргениң болгаш адырга бот-боттарының мурнунга харысалгалыының, бот-боттарынга ажыктыг чоруктуң болгаш бот-боттарынга дузалажырының принциптеринге үндезилээш, социализм чурттарының аразында харылзааларны улам ыңай хөгжүдери-биле, делегей херектеринге дугурушкан шугум-биле кайызының-даа инициативазын каттыштырары-биле, социалистиг тургузуушкунуң дуржулгазын солчуруп бүгү улуг хемчеглер-биле калбартыры болгаш ону демниг түңнеп көөрү-биле чарылбас холбашкан деп Политбюроның хуралынга айыткан. Ооң-биле холбаштыр социалистиг экономиктиг интеграцияны ханыладыр, бот-боттарының аразында ажыл-агыйжы харылзааларның чаа, девшилгелиг хевирлерин ажыглаар, эртем-техниктиг девшилгениң комплекстиг программазын боттандырып чорудар, ЭДЧ-ниң ажыл-чорудулгазын сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглер комплекизин амыдыралга боттандырып чорударының чугулазын демдеглээн. Ол хемчеглер акы-дуңмалышкы чурттарның социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге, улустарның чаагай чоруун бедидеринге, социализмниң тургузукчу күчүзүн улам-на долузу-биле илередиринге идигни бээр.

Рейкьявикке Совет Эвилелиниң принципиалдыг туружун акы-дуңмалышкы партияларның деткип турарын бедик-биле үнелеп, ядролуг чепсекти чок кылыры болгаш аңаа боо-чепсекти кызырары дээш, тайбыңны база делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаары дээш демиселге социализм чурттарының каттышкан күженишкиннерин улам ыңай күштелдирери чугула деп СЭКП-ниң салып турары онзалап демдеглеттинген.

Ажык-ишчи, ажыт-чажыт чок болгаш чаагай күзээшкинниг байдалга дең эргелиг болгаш эш хуунуң сүмележиишкини-биле Москвага болган ужуражыышкын коммунистиг болгаш ажылчын партияларның кады ажылдажылгазының ындыг хевирин бадыткал тургузарының чогумчалыын база катап бадыткаан.

Математика талазы-биле эртем шинчилел ажылдарын күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын хүлээп алган. Эртемденнерниң саналын барымдаалап турган, теоретиктиг болгаш дузалал математиканың талазы-биле шинчилелдериниң материал-техниктиг хандырылгазын экижидериниче, специалистерни белеткээриниң шынарын бедидериниче, ол талазы-биле ажылдап турар эртемденнерниң күш-ажылынга идиг бээрин сайзыраңгайжыдарынче угланган хемчеглерниң комплекизи доктаалда айыттынган. Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга математиктиг үлегерлээшкин методтарын калбаа-биле ажыглаарының ниити күрүне программазын ажылдап кылыры көрдүнүп турар.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң Бухарестиге болган 42-ги сессиязының түңнелдерин Политбюро чугаалажып көрген болгаш эш Н. И. Рыжковка баштаткан совет делегацияның кылган ажылын чүүлдүгзүнүп көрген. Сессияның шиитпирлерин боттандырып чорудары ЭДЧ кежигүннери чурттарның 2000 чылга чедир үеде эртем-техниктиг девшилгезиниң комплекстиг программазын күүседиринге, бистиң чурттарывыстың ажыл-агый организацияларының аразында кады ажылдажылганың чаа девшилгелиг хевирлерин бүгү хемчеглер-биле хөгжүдеринге таарымчалыг байдалды тургузарынга боттуг базым болурун демдеглээн. Ооң-биле холбаштыр дорт харылзааларны калбартыр, каттышкан бүдүрүлгелерни, чурттар аразының каттыжыышкыннарын болгаш организацияларын тургузар талазы-биле хемчеглерни тодарадыг чазактар аразының ниити талалыг дугуржулгаларынга ат салганы чугула рольду ойнаар. ЭДЧ чурттарынга атомнуг электростанцияларны болгаш чылыг хандырылгазының атомнуг станцияларны тударының сессияга хүлээп алган программазы кооперацияның үндезининге акы-дуңмалышкы чурттарның энергия-биле хандырылгазын экижидер.

Эш М. С. Горбачевтуң Грецияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Чиңгине секретары Х. Флоракис-биле беседаларының түңнелдерин Политбюро чүүлдүгзүнүп көрген. Ооң-биле кады ийи партияларның аразында харылзааларның бедик деңнелинге, амгы үениң делегей харылзааларының бүгү айтырыгларының талазы-биле бот-боттарын билчиринге болгаш үзел-бодалдарының чаңгыс аайынга сеткил ханышкынын илереткен болгаш делегейге база Европага айыыл чок чорукту быжыглаар дээш, ядролуг айыылга удур, бүгү делегейге тайбың дээш демиселге коммунистерниң идепкейлиг демниг хөделиишкининиң чугулазын онзалап демдеглээн.

Венага АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц-биле чугаалажыышкыннар дугайында эш Э. А. Шеварднадзениң дыңнадыын чугаалажып көргеш, ядролуг боо-чепсекти дүжүрериниң оруунга Рейкьявикке чедип алдынган төөгүлүг чедиишкиннерни быжыглаары дээш демиселди уламчылаарының, аңаа чугаалашкан айтырыгларның бүгү комплекизиниң талазы-биле дең эргеге болгаш бир дөмей айыыл чок чоруктуң дээштиг принциптеринге үндезилеттинген дугуржулгаларны белеткээриниче угланган тодаргай ажылды кылырынче АКШ-тың администрациязын идепкейлиг-биле киириштирериниң чугулазын демдеглээн. Ону кылыры-биле АКШ боттуг эвес туруштардан, Рейкьявикке бот-боттарының билчиринин кол талалары эде көөр дээш оралдажышкыннарындан ойталаар ужурлуг. Космоска боо-чепсекти эндере тургузарын болдурбазы-биле кады стратегтиг шаап халдаашкын чепсээниң бүгү хевирлерин үндезини-биле кызырарынче, а ооң соонда 10 чылдыг үе иштинде оларны чок кылырынче херекти соңгаарлатпайн чорударынче совет удуртулганың шиитпирлиин бадыткаан.

Совет партия-күрүне делегациязының Самора М. Машельдиң орнукшудулгазынга киржип турган үезинде Мозамбиктиң удуртулгазы-биле чугаалажыышкыннарының, а ол ышкаш Демократтыг Йеменниң партия болгаш күрүне удуртукчулары-биле беседаларының дугайында эш Г. А. Алиевтиң информациязын чугаалажып көрген. Ооң-биле кады мозамбик улус бодунуң национал хамаарышпас чоруун болгаш социал девшилгениң оруу-биле бурунгаарлаар бодунуң эргезин камгалап тура, мурнукузу ышкаш, Совет Эвилелиниң деткимчезинге быжыы-биле бүзүреп болур деп, Политбюро онзалап демдеглээн. Ол чуртта девшилгелиг ёзу-чурумну быжыглаарынче угланган Йемен Улус Демократтыг Республиканың удуртулгазының күженишкиннеринге деткимчени илередип, совет-йемен найыралдыг харылзааларны бүгү талалыг хөгжүдериниче СЭКП-ниң чайгылыш чок шугумун бадыткаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга Герман Демократтыг Республикаже СЭКП-ниң делегациязының чорааныңның түңнелдериниң дугайында эш А. П. Бирюкованың дыңнадыын, а ол ышкаш бистиң чуртуувустуң иштики болгаш даштыкы политиказының чамдык өске-даа айтырыгларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-НЫҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ИНДИЯЖЕ АЯН-ЧОРУУНУҢ ДУГАЙЫНДА

Индияның Премьер-Министри Р. Гандиниң болгаш индий чазактың чалаажы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Индияже албанның аян-чоруун кылып, 1986 чылдың ноябрь төнчүзүнде баар.

М. С. Горбачевтуң ам болур аян-чоруу ийи чурттуң болгаш улустарның аразында бар сырый база найыралдыг харылзааларының илерели болур болгаш дээди деңнелге совет-индий ужуражыышкыннарның чаңчылынга чаа салышкын болур. Ол аян-чорукту ийи таланың харылзааларынга төөгүлүг болуушкун болгаш бистиң ийи күрүнелеривистиң база удуртукчуларывыстың делегейге тайбыңны болгаш кады ажылдажылганы быжыглаар талазы-биле сорулгаларын боттандырып чорударынга улуг базым кылдыр ийи тала аажок үнелеп көрүп турар.

(СЭТА).

ЛУРП-НИҢ IV СЪЕЗДИЗИ АЖЫТТЫНГАН

ВЬЕНТЬЯН. Лаостуң Улус-чу-революстуг партиязының IV съездизи мында ажыттынган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиевке баштаткан СЭКП-ниң делегациязы, өске-даа партияларның делегациялары ооң ажылында киржип турар.

ЛУРП ТК-ның политиктиг илеткелин ЛУРП ТК-ның Чиңгине секретары Кейсон Фомвихан кылган. ЛУРП-ниң IV съездизи — партияның амыдыралында чугула үе-чада деп, ол демдеглээн. Ооң сорулгазы — ЛУДР-нуң тургустунганының соонда 10 чыл дургузунда эрткен оруун ханызы-биле сайгарып көөрү, партияның шиитпирлериниң күүселдезин түңнээри, чедиишкиннерни-даа, четпестерни-даа үнелеп сайгарары, чыгдынган дуржулгадан кичээндирипги кылыры. Лаостуң чедип алган чедиишкиннери эң эгезинде стратегтиг ийи сорулга болур төрээн чурттуң камгалалының болгаш социализм тургузуушкунунуң дугайында партияның идип үндүргени угланыышкынының шынныы бадыткан турар.

Амгы үеде даяныр күжү Совет Эвилели болу берген делегейниң социалистиг системазы бүгү талалыг хөгжүп, бөмбүрзекке делегейниң революстуг чорудулгазының болгаш тайбыңның чөленгиижи апарган болуунуң ролюн чайгылыш чок быжыглап турар деп, ол чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVII съездизи улуг Ленинниң чуртунуң хөгжүлдезинге чаа үе-чада болган деп, илеткелде чугаалап турар. Ол үе-чада дээрге массаларның чогаадыкчы идепкейи-дир, эртем-техниктиг девшилгениң үндезининге экономиканың шапкын хөгжүдери-дир. ССРЭ — бистиң стратегтиг эвилелчивис болгаш идегелдиг чөленгииживис дээрзин бистер кезээде ханызы-биле медерен билип турар бис. ССРЭ-биле быжыг харылзаалар — ЛУРП-ниң болгаш ЛУДР-нуң даштыкы политиказының үндезин принцивин-дир. Лаоска революцияның бүгү тиилелгелери СЭКП-ниң, совет күрүнениң талазындан деткиишкининден болгаш үзелиг эш хуу дузазындан чарылбас. Лаос моон соңгаар-даа ССРЭ-ниң үнелиг дуржулгазын өөренир, ону калбаа-биле ажыглаар апаар.

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, ядролуг дайынның айыылын чайладырынче, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун хандыларынче угланган Совет Эвилелиниң чугула инициативаларын ЛУРП долузу-биле деткип турар. Ол бүгү ядролуг шенелделерге мораторийни чаңгыс талалыг узадыр дугайында саналда илереттинген. Бистиң партиявыс Азия-Оожум океан девискээринге тайбыңны, айыыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы быжыглаар талазы-биле ССРЭ-ниң саналдарын, Рейкьявикке болган ужуражыышкынга совет таланың туружун деткип турар деп, ЛУРП ТК-ның Чиңгине секретары медеглээн.

(СЭТА).

ОН АЙЛАРНЫҢ ТҮҢНЕЛИ-БИЛЕ

Малдан алыр продуктуларны күрүнеге дужаар талазы-биле мөңгүн-тайгажылар бо чылын эрестиг ажылдап, беш чылдың бирги чылының планнарының онаалдаларын он айларның түңнели-биле мынчаар күүсеткен: район бо чылын күрүнеге эът дужаар планын 107,4 хуу боттандырган. Дүк планын 100,7 хуу, сүттүң 2,8 катап ажыр күүсеткен.

Районнуң ажыл-агыйларының аразында чарлаан социалистиг чарышка «Мөген-Бүрен» совхоз үшкү кварталдың түңнели-биле тиилекчи боор үнгеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң база ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Совхоз малдан алыр продуктуларын күрүнеге дужаар планын хуусаадан эрте ажыр күүсеткен. Сүттүң чылда планы 200 тонна турда, ону ол хуусаада 168 тонна чедирип, планныг онаалдазын 84 хуу боттандырган. Мөген-Бүренчилер сүт планын чыл төнчүзүнге чедир ажыр күүседир дээш саанчылар ортузунда социалистиг чарыш одун улам хөрлээлеткен күженишкинниг ажылдап турар.

Эрткен чылдынга деңнээрге, малдың өлүп хораар чоруу дыка кызырылган, дөрт чүзүн мал бажы өстүрер чыл планын совхоз күүсеткен.

ХУУСААДАН ЭРТЕ КҮҮСЕТКЕН

«Рембыттехника» бүдүрүлге каттыжыышкынының амыдыралдың нарын дериг-херекселдерин септээр мастерлери сөглээн сөзүн ээлеп шыдаан. Чонга ачы-дуза чедирериниң чыл планын олар ноябрь эгезинде хуусаадан эрте боттандырган. Бүдүрүлге каттыжыышкынында мурнакчы коллективтер, мастерлер эвээш эвес. Оларның чамдыктары бо: Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдериниң амыдыралдың нарын дериг-херекселдерин септээр мастерлери Х. Базыр-оол, В. Дандар-оол олар бо чылдың планныг онаалдазын күүседипкеннер.

Александр Иванович Бадрединовтуң удурткан бригада — бүдүрүлгениң мурнакчыларының бирээзи. Оларның ажылы өскелерге үлегерлиг. Ол — таварылга эвес. Каттыжыышкында чаңгыс аай карар-биле ажылдап эгелээннериң бирээзи бо бригада. Ол чорук септелгениң шынарын экижидеринге, бригада кежигүннериниң харысалгазының бедидиринге, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң быжыгарынга идиглиг болган.

БИСТИҢ КОРР.

Кыштаглаашкын—хүннүң чугула айтырыы

АГИТКВАРТИРАЛАРНЫ БЫЖЫГЛААН

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозта 13 муң шээр мал бар. Малчыннар, совхоз дирекциязы бүгү күштү мал кыштаглаашкынынче угландырган. Кодан бүрүзүнде 40-ден 60 тонна чедир сиген, көк-сула, саваң дужуртунген. Кажааларны болгаш малчыннарның чурттаар бажыңнарын септеп, чугайлаар ажылдар доозулган. Малчын бүгүдези бажыңнарда чурттап орар. Бригадалар төптеринде үш кызыл-булуңнарның септелгези удавас доостур. Төрүүр коданнарга суурда албан-организация черлерин, агитквартираларны быжыглаан. Олар кажааларның үрмек септелгезин кылып бергеннер.

Кышка белеткелге хамаарыштыр малчыннарны чырык-биле хандырары кол айтырыгларның бирээзи. Бистиң совхозта чүгле Чаңгыс-Терек бригадазында каш малчын электри чырыы-биле хандыртынган. Базырык-Адаа, Шат одуртур 20 ажыг малчын коданда чырык киирттинмээн. Бо талазы-биле электрик Хертек Балдый-оол баштаан бригада шуптең ажылдап турар, мындыг байдал үениң негелдезинге таарышпас. Совхоз бо чылын 3 километрге электри чагызын шөөр планныг, ону безин боттандырбаан. Малчыннарны электри энергиязы-биле долу хандырар болза, оларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг болуру чугаажок.

А. КАНЧЫЫР.

КЫШКА БЕЛЕН

«Ак-Чыраа» совхозтуң дирекциязы малчын коданнарның кышка белеткелинче кичээнгейин салып келген. Кышкы үеде малчыннарны чырык-биле хандырар дээш «У-2» марканың 9 саңныг шимчедикчини саткаш, чагыларны тургускаш, кыштагларже киирген. Ынчангаш малчын бүрүзү чымыштыг ажыл — массалыг хой оолдаашкынынга белен.

Чалааты хойжу бригадазының төвүнде кызыл-булуңну дерип кылган. Элээн каш кыштагларда чурттаар бажыңнарын тудкан. Малчыннар Маадыр-оол Торлук, Роза Балдан, Сүдер-оол Санаа, Эренчин Кутузов оларның кыштагларында чурттаар бажыңнардан аңгыда чунар-бажыңнарны туткаш, ажылгалга киирген.

Кыштагларны септээринге, одаар чүүлдү сөөртүрүнге совхозтуң дирекциязы транспорт-биле хандырылганы үзүктелиишкин чокка хандырып келген.

Н. ДАМДЫН.

ЯНВАРЬНЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниинде он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседипкен, ам бо хүннерде 1987 чылдың үлүүнге кииріштир ажылдап турар шалыпчылар хөй. Көшкендей Ооржактың, Юрий Брюхачевтуң удурткан чер өрүмнекчилери 1987 чылдың январьның үлүүнде ажылдап турар. Экскаватор машинизи Виктор Козлов бо чылдың онаалдазын хуусаа бетинде күүсеткен.

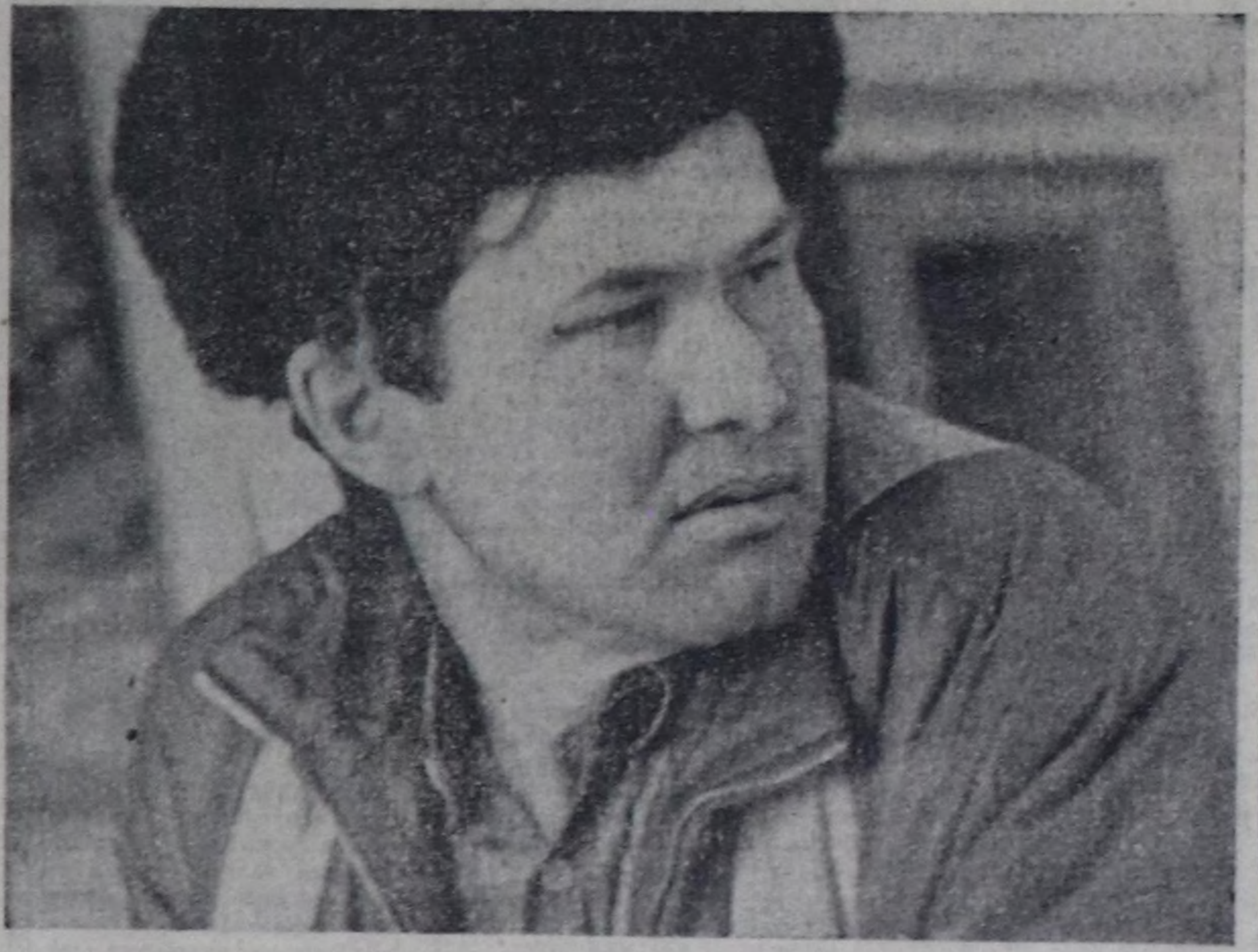
А. Сорокин, Н. Рудник оларның удуртуп турары экскаваторщиктер экипажының көргүзүглери база эки. Комбинаттың төп бүдүрүлге лабораториязында комсомолчу аныяктарның Марина Монгуш, Светлана Толмачева удурткан ээлчеглер эрткен он айларның планныг даалгаларын ажыр боттандырган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

135 ТОННАНЫ

Кызылдың сүт комбинадында Галина Дмитриевна Фадиенконуң болгаш Алексей Михайлович Кытмановтуң удуртуп турар бригадаларының ишчилери Октябрь байырлалының хүннеринде эки ажылдаан. Олар байырлал хүннеринде 135 тонна чалаң сүт продуктуларын бүдүргеш, нийысылалдың садыг четкилериниче чүдүрүп чоруткан. Олар ниитизи-биле 28 муң рубльдың сүт, сметана, творог аймаан бүдүрген. Продукцияның шынары эки болган.

Бистиң корр.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайда пассажирлер АТБ-зинде мурнакчы чолаачы Анатолий Азанов хоорайның чонунуң аргыжылгазын экижидерниниң херээнге шалыпчы үлүүн киирип келген.

Аныяк чолаачы тургускан график ёзугаар автобузун башкарып, ажылынга хажыдыышкын, азы озалдаашкын кылбайн турар. Хүн үлүүн 130 хуудан кудулатпайн турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БАШ БУРУНГААР ЧОРУТКАН

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунда албан организация черлери кышка белеткел ажылдарын баш бурунгаар чоруткан. К. Мөңге-Байыр удурткан монтажниктер звенозу чайын-на конторанын, кедээ Культура бажыңының болгаш МТМ-ниң гаражының одалга системазын эде кылып, батареяларын чаартып солаан.

Звено чоокта чаа кижи эмнелгезиниң өрээлдеринде суг дамчыыр батареяларны кылган. Мурнунда чылдарда эмнелгени печка одап чылдып турганынга бодаарга, ам таарымчалыг апарган. Ол ышкаш школаның, магазинниң, уруглар садының одалга системаларын септеп белеткээн. Ол черлер хөмүр-дашты сөөртүп эккеп алган, ам чылыг.

Х. КАРА-ООЛ.

САВАҢНЫ—МАЛ ЧЕМИНГЕ

Чер ажылдыгларның чымыштыг ижи кыш дүжери-биле соксаваан: үрезин арыглаашкыны, техника септелгези, тараа саваңын бөлери, сараатаары, пресстээри, сөөртүрү уламчылап турар.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында республиканың чер ажылдыглары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бурунгаар көскү базымны кылганнар: зона системазын шиңгээткениниң түңнелинде чаагай дүжүт ажаап алдынган. Тараа культуралары ортумаа-биле гектардан-на 13 центнер дүжүттү берген. Күрүнеге планда көрдүнгенинден дашкаар чээрби ажыг муң тонна тараа кирген. Мал чеми база эрткен чылдың деңнелиниден хөй белеткеттинген. Күскү чер, 1985 чылдагызынга бодаарга, барык ийи катап хөй андартынган.

Ам черниң кырын ак хар шуглапкан. Ынчалза-даа ажыл уламчылавышаан: шаңнарда — үрезин арыглаашкыны, машина-трактор мастерскаяларында — техника септелгези, тулук. Тараа саваңын бөлери, сарааттаары, пресстээри болгаш сөөртүрү база уламчылап турар. Кысказы-биле чугаалаарга, чер ажылдыгларның чымыштыг ижи кыш дүжери-биле соксай бербээн.

Бо хүннерде шөлдерде хөй ээнер болгаш сарааттар чанында ажылдап турар улусту бо-ла көрүп болур. Элээн хөй ажыл-агыйлар саваңны пресстеп, мал чеминге белеткеп турар. Бо ажылды Таңды, Улуг-Хем болгаш өске-даа районнарның чамдык совхозтарындан көрүп болур. Дуржулга станциязы, «Революцияның чалбыышы» болгаш Тока аттыг совхозтар шөлдерден саваң сөөртүрүн доозарының кырында келген. Ылаңгыя Кызыл районнуң ажыл-агыйларының шөлдеринде эң-не эвээш саваң арткан. Бо район 24,9 муң гектар шөлдүң 24,1 муң гектарының саваңын ажаап алган. Ынчангаш Кызыл район саваң ажаар талазы-биле республикада бирги черде чоруп турар. Бо ажыл Каа-Хем районнуң совхозтарында база мурнуку чылдардагызындан эки: ында чүгле бир муң гектар хире черниң саваңын ажаары арткан. Таңдының шөлдеринде чүгле ийи муң ажыг гектарның саваңы арткан. Бо районнар дүжүт ажаалдазы эгелээнден бээр саваңны мал чеминге белеткээриниче кичээнгейни салып келген. Саваңны хөйнү ажааган ажыл-агыйлар келир чылдың тарылгазынга хөрзүннү база хөйнү белеткеп алганнар. Сүт-Хөл, Эрзин болгаш Тес-Хем районнарның чер ажылдыглары база мурнуку чылдардагызындан эки ажылдап, хөй саваңны ажаап алганнар.

Тараа культуралары тарывайн турар ажыл-агыйлар тараалаң черлерде ажыл-агыйларның шөлдеринден саваңны база сөөргүп ап турар. Чижээлээрге, Өвүр районда «Торгалыг» совхоз «Көк-Тей» совхозтуң шөлдеринден 300 тонна саваңны пресстеп алыр. Ол пресстеп алган саваңын Торгалыгже сөөртпес, а мал семиртир «Сукпак» совхозка дужаар.

Чамдык черлерге химиктиг бүдүмелдер ажыглаанының болгаш черле ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң түңнелинде дүжүт ажаалдазы бо чылын элээн дүрген болган. Бо чорук саваң ажаалдазын эрте организастаарынга идиглиг болган, ынчангаш саваң мурнуку чылдардагызындан хөй ажааттынган. Ноябрь онунуң медээзин ёзугаар алырга, бо чылдың болгаш эрткен чылдың көргүзүглерин дараалаштыр айтырга, мындыг байдалдыг: саваңын ажааган шөл 144 муң болгаш 110 муң гектар, ажааган саваң 115 муң болгаш 89 муң тонна, сарааттаан саваң 78 муң болгаш 49 муң тонна, кыштагларже болгаш сүт-бараан фермаларынче чедирген 29 муң болгаш 12 муң тонна. Бо чурагайлар саваң ажаарында ээн бурунгаарлашкын көстүп келгенин херечилеп турар.

Саваң ажаалдазында чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир четпестерни база айтыры чугула. Саваңны пресстээри эрткен чылдың деңнелинден хожудап турар: бо чылын 8,3 муң тонна пресстеттинген, эрткен чылын 10,4 муң тонна пресстеттинген турган. Амгы үеде шөлдерде 20,7 муң тонна саваң оваалаңы берген чыдар. Мал чеминге 122 муң тонна саваң белеткээр план ам-даа күүсеттинмээн. А саваң бар, чедер болгаш артар. Ону шөлден бөлүп, сарааттап, пресстеп турган, кадагалаар черлерге чедирип алыры ыргеттинип турар.

Республиканың шөлдеринде ам-даа 18 муң гектарның саваңы ажааттынмаан. Шөлдерде саваң сараат, хепээн аайы-биле азы аңаа-ла оваа-оваа чыттырдаан. Ылаңгыя Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларының 14,5 муң гектар шөлүнүң чүгле 7,8 муң гектарының саваңы ажааттынган. «Коммунизмниң херели» болгаш Тока аттыг совхозтарның тараа тараан шөлдериниң 25 — 30 хуузунуң саваңы амдыгаа чедир чыдып чыдар. Чамдык шөлдерниң саваңын шөл кыдыынче бөле тырттыргаш, сарааттавайн олчаан калган. Саваңны тракторлар-биле бөле тырттырарга шөлге чыдып калган артынчылар оорга-оорга чыткылаар. Ындыг саваң чаазын хөрзүннү ажылдап кылырынга дыка шаптыктыг, хөрзүнүң эрирери база дески болбас. Ындыг болганда шөл саваңдан шуут арыглаттынган турар ужурлуг.

Бай-Тайганың «Бай-Тал», Улуг-Хемниң Жданов аттыг, Бии-Хемниң «Хадың», Чөөн-Хемчиктиң «Хөндергей» болгаш өске-даа совхозтарда саваңын ажаавааан шөлдер хөй. Совхозтарның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери, районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының ажылдакчылары шөлге саваң арттырбас талазы-биле шыңгыы хемчеглерни алыр ужурлуг. Ылаңгыя саваңны пресстээринче кичээнгейни улгаттыры чугула. Ук сорулганы боттандырары-биле саваң ажаар тускай бригадаларны болгаш звеноларны организастаары, оларны машина-техника-биле хандырары, ында кижилерниң ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары — хүннүң бир чугула сорулгазы.

М. ХАЗБУЛАТОВ.

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ ЭКРАНЫ

№ 11. ноябрь. 1986 ч.

ДЕТКИП ТУРАР БИС

КҮЖЕНИИШКИННИГ АЖЫЛДААР КҮЗЕЛДИ ХАЙНЫКТЫРАР

Бистиң Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агый коллективи бо чылдың эрткен он айларында будүрүлге планын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседипкен. Планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткени дээш коллективке СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобликөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Он ийиги беш чыл эде тургустунуушкунуун, дүргедээшкинниң чылы болганда, харыысалгалыг участок бүргүзүнде коммунистер кол өзек болуп ажылдап турар.

Амгы үеде кол негелле — чогаадыкчы ёзу-биле, ак сеткилдиг ажылдаары. Кылып будүрүп турар ажылдың чүгле хүүзүн сүрүп чүткүүрүнче эвес, а үндезин оскерилгени бедик медерели-биле чедип алыры эргежок чугула.

Будүрүлгенин дериг-херексели, технологиязы эргижирээн турда, чаартылганы, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидери болдунмас дээрзи кымга-даа билдингир. Ажылчын биле ажылчыныың аразынга, участок, цех азы бригадаларның ортузунга чарыштыг калбартыр дижип кайда-даа чугаалажып турар болгай. Шын тургустунган күш-ажылчы маргылдаа шүшпең азы шала былдамыш кижилерни безин ажылга хамаарылгазын ескертип, кызымак, чүткүлүг эки ажылдаарыиче кыйгыра бээр: кым-на хожудаанарның одуруунга санаттыларын күзээр боор. Оон-биле кады хуу хүлээлгелериниң кол сорулгазы — ажылчынга долу күжүбиле күжениишкинниг ажылдаар күзелди хайныктырары.

Ажылчын бүргүзүнүң бедик будүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында салыышкын— ажылдың чедиишкинни хандырар чүгула чүүлдериниң бирээзи. Ындыг сагыш салыышкын чокта социалистиг чарышты организастаарының дээштии чедип алдынмас. Бо чаа бодал эвес-ле харын. Бир эвес будүрүлгеге күш-ажылды организастаарын үндезинии-биле өскертпес болза эде тургустуунуушкун айтырыын шиитпирлээри берге. Чогум-на ажылчыннарның тус-тус ажылдаар туруштарында, цехтерде ажыл-херектиң организастаашкыны аажок оожум чоруп турарын бо-ла көрүп болур. Бистиинде бо талазы-биле амдыызында көскү мактанныпкы дег чүвезис чок. Чамдык дериг-херекселдер эргижирээн, ажылчыннарның ажылдан үнеркирер чоруу ам-даа бар.

Социалистиг чарыштың дээштиг, чарлыг болурун күштелдирер дээш бар арга-курлавырларны ажыглап турар бис.

Бир чүгээр демделекселчиг чүүл — бистиң будүрүлгеде ажыл шагы үзер, озалдаар, прогулдаар чорук кызырылган. Ол база социалистиг чарыштың негелдезинде кирип турар болгай.

Ажылчыннар баш удур-санаттынган толдаргай планнарын ёзугаар ажылдап, хууда хүлээлгелерин ап турар. Кижи бүргүзү коллективтиң мурнунда салдыинган сорулганы тода билип, будүрүлге планын күүседиринге кандыг болдунар аргаларны ажыглаарын дилеп, тып ажылдап турар. Ажылчыннар ортузуидан үнген ботиилепкейни чогуур үезинде деткииря, ону улам хогжүдери чүгула чүүл дээрзин өөренип көрүп, бир дугаарында будүрүлгениң кол өзээ —коммунистериң харыысалгазын бедиткен бис. Чогаадыкчы, инициативчи эки чүүлдүң чаа-чаа талалакчылары хүн бүрү өскен турарын чедип алыр дээш социалистиг чарыштың негелделерни ажылдап кылып тургаш, ажылчыннарның чүге социуургалдыын барымдаалап турар бис.

Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйы бар арга-курлавырларны санап көргеш, чыл эгезинде социалистиг хүлээлгелерни ап тура, чурттуң мурнакчы коллективтериниң инициативазын деткип, ийи чылдың будүрүлге планын Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга чедир күүседирин хүлээнген.

Амгы хүнериниң түңнелдери-биле алырга, сөглээн сөс ажыл-херек-биле карышпайн турар. Бо талазы-биле биске көргүскеи бедик идегел — шилчиир Кызыл тук-биле шаңнатканывыс ам-даа кызымак ажылдаарывысты, кижи бүргүзү аңаа харыы кылдыр бодунуң шын туружуу тып ап, шүглүнерин хүлээидирип турар.

Участоктар ортузунга чарыштың тиилекчизинге адакы складтың коллективи санаткан. Ында ажылчыннар 2,5 муң кубометр дилиг материалдарын пландан ажыр будүрген. База ол ышкаш социалистиг чарыштың тиилекчилеринге В. Башкирцевтиң бригадазы, Г. Гальнинанның, А. Блиновтуң звеноларды санаттырган. Чербиниң ыяш пунктузунда М. Монгуштуң бригадазы он айлар планын 135 хуу күүсеткен. Мурнакчыларның одуруунче ыяш сөөртүр машиналар чолаачылары В. Бочаров, А. Туренко, Е. Широченко болгаш өскелердээ киргеи.

Боттарывыска алган социалистиг хүлээлгелеривисти күүседир төлээде, күш-ажылды организастаарын экижидери, немелле хемчеглерни алыры, курлавырларны чөп ажыглаары, чиг этти, кывар-чаар материалдарны, электроэнергияны камиаары негеттинип турар. Бо бүгүге ажылчыннарның инициативазын көдүрери, оларның киирген саналдарын бүгү тала-биле бүрүн деткиири эде тургустунуушкуунуң оруумга кол чүүл ол болур үжүрлүг.

Г. ПЕСТЕРЕВА,
Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйында партия эге организациязының секретары.

АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ БАДЫТКАВЫШААН

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының ээлчегериниң коллективтери боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин ажыл-херээ-биле бадыткап турарлар. Ооң чижээнге бодүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтен С. М. Куударның удуртканы № 4 ээлчегни ап көрээлиңер.

Эрткен тос айларда ээлчег 10521 тонна даг-дүгүн арыглаан, планый 113 хуу күүсеткен. Октябрьның планныг онаалдазын чедиишкинниг боттандырган, күш-ажылдың будүрүкчүлүү база өскен. Коллектив социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда.

Ээлчегде шупту 55 кижи ажылдап турар. Олардан 14 комсомолчу, 7 кижи партия кежигүнү. Кызымак ажылы-биле олар үлегер-чижек болуп келген. Нинтизи-биле коллектив шайыралдыг, деминг. Күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыглаары дээш доктаамал кичээнгейни салып келгенинден чылдагаан чокка ажыл шагы үзер, озалдаар чоруктар сөөлгү кварталдарда болбаан. Чыл эгезинде үш ажылчын — Д. Хомушку, О. Бичe-оол, Ч. Сарыглар олар эзириктер сергедир черге киргеи. Оларны коллективтиң хуралынга сайгарып көргеи, он үшкү шалыңыи казаан, эвээш шалыңныг ажылче 3 ай хуусаалыг шилчиткеи.

Аныяк ажылчыннарны кижизидеринге дагдыныкчыларның үлүг-хүзүү бар. Т. Д.-Э. Сайын-Белек, С. Б. Хомушку, Е. П. Захаренко, К. Биченей, Л. Д. Сүге дээн ышкаш дагдыныкчылар кижи бүргүзү-ле бодунуң мергежилинге 4—5 аныяк кижини өөреткеи. Комсомолчулар Александр Шагдыр, Маргарита Шыырап, Саяна Монгуш болгаш оон даа өскелер дагдыныкчыларындан ээвээш эвести өөренип алганнар.

«Мергежилиниң тергиини» конкурска киришкеш, Александр Күжүгет, Михаил Монгуш олар тиилекчи болуп, ындыг атты алганнар.

Ээлчегниң ажылчыннары чүгле ажылга муриакчылар эвес, хөй-нийти ажылынга, спортка идепкейлиглер. Спортчу спартакиадага чайын эки киришкеп, ГТО нормаларын база дужаап турар. Бот-тывынгыр уран чүүлге хандыкшылдыглар база бар. Коллективтин-биле дыштанып, каттап-даа, Шушенскоеже экскурсиялап, тураскаалдыг ленинчи черлерни көрүп-даа чоргааннар.

Ээлчегниң ажылчыннары чүгле ажылга муриакчылар эвес, хөй-нийти ажылынга, спортка идепкейлиглер. Спортчу спартакиадага чайын эки киришкеп, ГТО нормаларын база дужаап турар. Бот-тывынгыр уран чүүлге хандыкшылдыглар база бар. Коллективтин-биле дыштанып, каттап-даа, Шушенскоеже экскурсиялап, тураскаалдыг ленинчи черлерни көрүп-даа чоргааннар.

Эзлчегниң үлүг мастери Сергей Куулар он чыл мурнунда бо цехке дериг-херексел машинизиниң өөреникчизи болуп ажылдап эгелээн. Ынчан ооң дагдыныкчызы Виктор Корнилович Федоровтан (ол ам улуг технолог) хөйну өөренип, билип алганын он сактып чугаалаар. Ооң-биле кады ажылдап киргеи эштери В. С.-Д. Донгак (ам мастер), М. С. Суидуй-оол (улуг мастер) база эки ажылдап турарлар. С. Куулар боду Ак-Довуракты кежээки техникумуи, ажылдавышаан, доозуп алган. Коммунист кижи болганда удуртуп турар коллективиивге ажылга-даа, амыдыралга-даа үлегерни көргүзүп чоруур. Оон хөй-нийти даалгазы — пропагандист. График ёзугаар айда ийи удаа кичээл эрттирер. Партияның XXVII съездизиниң материалдарын, Совет чазактың тайбың угланыышкынныг иштики болгаш даштыкы политиказын өөренип турарлар.

Ак-Довурак хоорай. **С. САЛЧАК.**

Ак-Довуракты Постоянныйда ийи каът бажыңда даараныпга чери бар. Ол «Чодураа» ательезинде Зоя Васильевна Скибицкаяга удуртканда даараныпга цегинде бригадалар планныг даалгазын ажыр күүсолып, мактадыг ажылдап турар. Ында даараныкчы бүргүзү эде тургустунуушкунче кирген. Шупту бедиткеи хүлээлгедиг. Оларның чаңгызы-даа ажыл шагын үспес. Хөй чылдарда ажылдаан хоочуннардан Октябрина Чаш-ооловна Мөңге-Байыр болгаш оон өске-даа бедик мергежилдиг ажылчыннар ажылдап келген. Ол аныяктарны ажылга углап-башкарып, өөредири-биле дагдынып алган. Ында кижи бүргүзү кылган ажылының шынарлыг болуру дээш сагыш човаан турар. Бо будүрүлгеде удавас эт-херекселдерге квасталга кылыр болгаш уиты идиктер кылыр цехтерни ажыдар деп турар.

ЧУРУКТА: «Чодураа» ательениң даараныпга пединиң начальныги, мурнакчы Зоя Скибицкая.

АМ-ДАА ДОЛУ АЖЫГЛААР

Саанчының чарыш дугайында бодалы

Он ийиги беш чылдың планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээш бүгү улусчу социалистиг чарышты калбартыр дугайында Совет Эвилелиниң ажылчы чоюнга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыын бистиң ферманың коммунистери болгаш ажыл-ишчилери танышып көргеш, ону чүүлдүзүнүп деткээн. Ында СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр чарышты дээштиг организастаарын, шаңнап-мактаарының хемчеглерин чаартырын, эде тургузарын айткан. Ол салдынган сорулганы боттандырар дээш чамдык хемчеглерни партия эге организациязы ап чоруткан. Чарыш дугайында айтырыгны партия хурадынга чугаалашкаш, чаа негелделерге дүүштүр ажылдаарын шиитпирлээн. Күш-ажылчы маргылдааны организастаарында, түңнелиң үндүрериниде, шаңнап-мактаарында ёзу барымдаалаар эрги чүүлдерни чок кылыр, чаартыр хемчеглерни боттарывыстың байдалывыска таарыштыр чорудуп эгелээн бис.

Чарыштың кол негелдези болза планныг онаалдаларны, хүлээлгелерни күүседири, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидери, продукциянның шынарын экижидери, ажыглаттынмайн турар курлавырларны четче ажыглаары болгаш өске-даа чүүлдер хамаарыжыр. Ынчангаш ферманың партия организациязы, профэвилел комитеди он ийиги беш чылдың бирги чылында үстүнде айтырыгларны шиитпирлээринче доктаамал сагыш салып, ону харыымаар эштериниң отчёттарын, дыңнадыгларын хуралдарга ап келген, ол багай эвес түңнелдиг болганын демделээр бодаан мен.

Бистиң ферма бо чылын күрүнеге 530 тонна сүттү садар планныг, ноябрь 1-ге чедир 514 тоннаны саткан, чыл даалгазы 97 хуу күүсеттиген. Ам чүгле 26 тонна сүттү садарывыс арткан, ону бо айда күүседирин аазаан бис, ынчангаш күүседириигге бүзүрелдиг бис.

Чарышты дээштиг организастаарга кижилерниң даанган ажыл-ижиинге ээ-харыысалгазы улгадыр, күш-ажылдың сагылга-чуруму экижиир, ооң түңнелиинде күш-ажылдың будүрүкчүлүү бедиириигге, продукциияның шынарыига дээштиг салларны чедирерлир. Коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму, корумчуруму үрээр, арага-дарыже хандыкшыыр кижилер чок болган, кижи бүргүзү-ле бодунуң онаашкан ажылын ак сеткиллиг күүседир дээш бүгү билиин, күжүн, арга-мергежилин угландырган болуп турар. Ол чорук сүт будүрерин көвүдеткеи. Эрткеи чылдың бо үезиигe деңнээрге бир инектен-не 205 кг хөй сүттү саап алган, ол биске багай эвес көргүзүг.

Фермада саанчыларның көргүзүглерин хүн бүрү «Социалистиг чарыш экранында» бижип турар, кымның канчаар ажылдааны оон тодаргай көскү. Күш-ажылчы маргылдааның муриуку одуруунда коммунистер чоруп орар. Тыва АССР-ниң Дээди Севединиң депутады, РСФСР-ниң көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы А. С-Б. Монгуш бо чылдың эрткеи тос айларында бир инекке онаштыр 2363 кг сүттү саап алгаш, өскелерни мурнай бергеи.

Бо болза коллективтиң чедип алган баштайгы күш-ажылчы чеднишкини деп санап турар бис, ону улам көвүдедири-биле чарыштың аргаларын ам-даа долузу-биле ажыглаар деп санап турар бис. Хамыктың мурнунда кижилериң ак сеткилдиг, долу беримчелиг ажылдаарын чедип алыры, чарышты организастаарын экижидери, мурнакчы дружгаиы пентередири болгаш өске-даа хемчеглерни алыры болур. Оон аңгыда малчыннарның ажылдаарынга, чурттарынга таарымчалыг байдалды тургузар. Фермаиың кажааларын механизастаар, хол-биле кылыр ажылдарны чиигедир талазы-биле кылыр ажылдар ам-даа хөй.

Бистиң ферманың ишчилери Улуг Октябрьның 70 чылынга күш-ажылчы белекгерлиг ужуражыры-биле он ийиги беш чылдың ийиги чылының планын 1987 чылдың ноябрь 7-де күүседир социалистиг хүлээлгелерни алган. Оны күүседир дээш коллектив кежигүннери шалыпчы ажылдап турарлар.

«Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы-биле социалистиг чарыштыг бис. Үшкү кварталда сүт будүрер талазы-биле кожаларывысты бистии ашкан, күрүнеге сүт садар чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеи. Бистер бир инекке онааштыр сүт саап алырывыс, күрүнеге сатканы сүттүң шынарының талазы-биле оларны ашкан бис. Чарыш көргүзүглерии экижидерииге, будүрүкчүлүүг ажылдаарынга дузалап турар.

О. САТ,
Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн СБФ-зинде партия эге организациязының секретары.

ЧУРУКТА: республикаиың Садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агыйында хаван ажаакчызы Шаптан Иргитовна Хавуу ажаап турар малындан хүнүүң-не немелде деңзини ап турар. Бо хүннерде ол төрүүр хаваннарыны ажаап, чемгерип турар. Шаптан Иргитовна он ажыг чылда ол будүрүлге черинге хаван ажаап, коллективте хоочуннарның бирээзинге санадып, кызымаккай ажылдап келген.

ЧУРУКТА: Балган Хурал-оол Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозта дуржулгалыг механизатор. Ол техника башкарып, хөй чылдарда ажылдаан. Мал чемнериниң чедиргелзинде киржип турар. Чайгы үеле мал чемнериниң белеткелиинге ажылдап, Көк-Чыраның чалгып чыдар терең сигенин кезип белүп, ону сараттажып турган. Дүжүт ажаалдазынга шалыпчы ажылдаап, макталга база кирген.

О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

БЕШ ЧЫЛДЫ—ХУУСАА БЕТИНДЕ

Татьяна Баавыл биле Эрес-оол Ховалыг — Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң мурнакчы хойжулары. Олар ам он үш чыл хойжулап турарлар. Кызымак малчын өгбүле социалистиг чарышка идепкейлиг кириишкеш, он бирги беш чылда планнан ажыр 150 ажыг хураганны камгалап, беш чылда 4 тонна ажыг дүктү кыргаан.

Улуг хойжу Татьяна Иргитовна малдың баш санын өстүрериие, оон продуктулуг чоруун безидеринге дуржулгазы байлак, ажылынга бердинген кижи. Мал ажылынга, ылаңгыя чаш хураганнарыны өстүрүп доруктурар талазы-биле чаа арганы тып, ону ажылынга ажыглавышаан, өске малчыннарга база өөредип чанчылдыг. Бүрүнгү чылга чедиго-ле совхозтуң шупту хойжулары кыжын кажаа иштимге от салып, чаш хураган өстүрүп турган. А Татьяна Баавыл ол чылдан эгелеп кажаага соокта от салбас арганы ажыглап эгелээн. Ооң соонда эрткен чылдан эгелеп совхозтуң чамдык малчыннары ооң ол баштай шинээдип алганы арга-биле хураганнарыны өстүрүп кирипкеннер. Ооң түңнелиинде бо чылын олар мурнунда чылдарда турганынга коорде, эки түңнелдерлиг болганнар.

— Кажаа иштин кыжын от-биле чылыдар чорук хоралыг дээрзиинге члап-ла бүзүредивис. Кажаа иштин чаңгыс ай эвес температуралыг болурга, хураганнар дегдиргеш, өлүп хораар турган болгай. Чаа арга ёзугаар хураганнарны иелери-биле кады тургузары база таарымчалыг. Хураганнар иелерии өйлей эп алырлар. Оларны чүгле эртеи, кежээ эмзирерге, аштаап хөй сүт эпкеш, иштиигe өскерлиишкиннер, харыыдаа аарыглар тыптып болур. Мурнунда чылларда бистер январьдан апрелыге чедир хураганнарга чудан хайындырып берип, шүүдеп турдувус. Ам оон база адырлдывыс. От салбас кажаага үргүлчү иелери-биле кады турган хураганнар аштавас, доругуучал болур чорду —деп, ол чугаалады.

Мурнакчы хойжу өг-бүле ийиги беш чылды эки көргүзүглер-биле эгелеп, бо чылын чүс хойга онааштыр 103 хураганны өстүрген, бир хойдан 3 кг 500 грамм дүктү кыргып алган. Олар мал кыштаглаашкынынга база эки белеткеннер. Бо чылын база-ла чаа арганы ажыглап, чаш малды өстүрүп доруктурарынга ыяк белеткеиин алганнар.

— Кижиниң ажылга чедиишкиннерлиг болуру ботхарыысалгадан хамааржыр. Бис чайын эки одарларлыг черлерни шилип чораан, малывыс семиртип алдывыс. Малывыстың күш кирип, семиргеин эки. Ындыг хойларның хураганнары боткур, шыырак болур, белен-селеп аарыг-аржыкка база таварышпас. Коданывыста ам 370 хөй бар. Олар февраль эгезинден эгелеп оолдаар. Тарып, боозадылганы хөй оолдаашкыны 20—25 хонук дургузунда доостур кылдыр чоруткан. Малды өөрээш хуусаалыг оолдадырга, ажыл-агыйга-даа ажыктыг болур, сакманчыларны база үр түтпас, чаш хураганнар бир дески өзүп доругар—деп, Татьяна Иргитовна чугаалап олурду.

Татьяна Иргитовна биле Эрес-оол Борбак-оолович оларның үлегерин эдерип, олардан арга-дуржулга солчуп турган, эки көргүзүглерни чедип ап турар хойжулар совхозта бар.

— Хойжу бүрүзү Татьяна Баавыл, Эрес-оол Ховалыг шыпкаш ажылынга бердинген, ээхарыысалгалыг болур болза, совхозтуң хөй ажылы база орулгалыг адырның бирээзи болу берген турар ийик. Бүгү талазы-биле олар-биле бир дөмей байдалдыг тургашла, чер албас малчыннар бар. Ындыгларның хараазы-биле совхоз төрүүр чүс хойдан 67 хураган алган болгай—деп, хойжу бригаданың бригадири И. Монгуш чугаалаар болду.

Т. Баавыл биле Э. Ховалыг келир чылын ооң-даа эки ажылдап, чүс хойдан 105 хураганы, бир хойдан 3,5 кг дүк алырын хүлээнген болгаш кожазынла хойжу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Янчат Оюнну социалистиг чарышка кыйгырган.

К. ХЕРТЕК.

НАЙЫРАЛДЫГ, БИР ДЕМНИГ

Эрзин суурнуң столоваязы чүгле районнуң ажыл-ишчилеринге эвес, харын Кызылдан болгаш өске-даа черлерден барган кижилерге макталдыг. Коммунистиг күш-ажылдың комсомолчу-аныяктар коллективи деп адын быжыы-биле бадыткап турар.

Олар Улуг Октябрьның байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп, бо чылдың он айларында продукция сайгарарының планын 108 хуу, бодунуң продукциязыбиле кылырын 102 хуу күүсеткеи. Коллектив бир демниг ажылдап, аъш-чемнин ассортиментизин яязы-бүрү болдуруп, шынарын экижиткеи. Чыл эгезинден бээр район төвүиге аъш-чем делгелгезин дөрт удаа организастаан. Үнүүшкүнүүг салыглаашкыны база организастаан.

Бо комсомолчу-аныяктар коллективинде ажылдакчы бүрүзүнүң харыысалгазын, чемниң шынарын бедидер дээш контрольду күштелдирген. Эзлчеглер аразында социалистиг чарышты организастап, ону ай, квартал санында түңнеп, мурнакчыларны шаңнап-мактаарынга материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерин ажыглап келген. Ол чарыштың мурнуку одуруунче Р. С. Сагдынның удурткан эзлчээ киргеи, бодунуң ажылын эде тургузуп ап, кылган чеми үргүлчү шынарлыг болуп турар. Вера Борисенконуң удурткан эзлчээ ийиги черии эзлээи. Аныяктарның хоочун дагдыныкчызы М. А. Татур ышкаш аъш-чем кылырының мергежилдиг мастерлери столоваяда бар.

Ол ышкаш В. С. Сувакай удурткан комсомол болүү бодунуң ажылын экижидер дээш шудургу ажылдап турар. Ында чедиг комсомолчу мактадыг ажылдап турар. Дузалакчы поварлар Б. Балдыр, У. Комбу, В. Сувакай оларның кылган чемниң шынары база эки диртип турар.

Столоваяның эки ажылын үнелээри чылыг сөстерни ында «Саналлар дептеринден» номчуп болур.

Коллектив чыл планын декабрь 25-те күүседирин, чемниң шынарын, ассортиментизин улам көвүдедирин хүлээнип турар. Ылаңгыя булочка кылыгларын көвүдеткеш, чонга садарын организастаар.

К. ХЕРТЕК.
Эрзин район.

ХӨЙ-УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 262 «Шында»)

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Любовь Седиповна **Байыр-оол** — «Саян» совхозтуң саанчызы.

Светлана Моңгеевна **Ооржак** — «Хадың» совхозтуң малчыны.

Лидия Ивановна **Салчак** — «Саян» совхозтуң малчыныың дузалакчызы.

Любовь Дыртышпайовна **Чыргаланмай**— Билелиг суурда садыгжы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Людмила Михайловна **Сидорова** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Роза Маадыевна **Талбаева** — Тураның № 2 ортумак школазының техажылчыны.

Чечекей Викторовна **Угутпей**— «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Сара Карам-ооловна **Куулар** — районнуң харылзаа белдиринiң Кара-Чыраада салбырының почтальону.

Чедиң уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Севилбаа Ондаровна **Монгуш** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Ондаровна **Монгуш** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Аллын-кыс Сувандиевна **Далай-оол** — Бора-Тайга ортумак школазының ажылчыны.

Полина Бегзиевна **Ондар** — Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Роза Тулушовна **Ондар** — «Сүт-Хөл» электря четкилериниң районда дежурный электриги.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Серемаа Сарыг-ооловна **Куулар** — Ак-Даш суурда уруглар садының нянязы.

Сержин Хунаевна **Куулар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Анна Чимитовна **Ондар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Антонина Сундуй-ооловна **Ондар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Көк-Хунаевна **Ондар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Сүгдер Хөр-ооловна **Оожак** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчыны.

Лидия Ивановна **Салчак** — «Саян» совхозтуң малчыныың дузалакчызы.

Любовь Дыртышпайовна **Чыргаланмай**— Билелиг суурда садыгжы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Людмила Михайловна **Сидорова** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Роза Маадыевна **Талбаева** — Тураның № 2 ортумак школазының техажылчыны.

Чечекей Викторовна **Угутпей**— «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Сара Карам-ооловна **Куулар** — районнуң харылзаа белдиринiң Кара-Чыраада салбырының почтальону.

Чедиң уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Севилбаа Ондаровна **Монгуш** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Ондаровна **Монгуш** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Аллын-кыс Сувандиевна **Далай-оол** — Бора-Тайга ортумак школазының ажылчыны.

Полина Бегзиевна **Ондар** — Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Роза Тулушовна **Ондар** — «Сүт-Хөл» электря четкилериниң районда дежурный электриги.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Серемаа Сарыг-ооловна **Куулар** — Ак-Даш суурда уруглар садының нянязы.

Сержин Хунаевна **Куулар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Анна Чимитовна **Ондар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Антонина Сундуй-ооловна **Ондар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Көк-Хунаевна **Ондар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Сүгдер Хөр-ооловна **Оожак** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчыны.

Юлия Маржымаловна **Сарыглар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Ондаровна **Ховалыг** — Карл Маркс аттыг совхозта Культура бажыңының техажылчыны.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Быжыңы Коликовна **Даваа** — Владимировкада ортумак школаның техажылчыны.

Лидия Георгиевна **Молибога** — Балгазын суурда магазинниң садыгжызы.

Розалия Дембиреловна **Ондар** — «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны.

Галина Кара-ооловна **Оюн** — Хову-Аксының хөлүңаж барааннар садының ажылчыны.

Роза Очур-ооловна **Оюн** — районнуң Бай-Хаакта харылзаа белдиринiң почтальону.

Тамара Доржуевна **Оюн** — «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының ажылчыны.

Надежда Николаевна **Стекольникова** — районнуң газ черинiң санакчы кассири.

Зоя Чүльдүм-ооловна **Хомушку** — Элегес суурда уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Галина Викторовна **Черепанова** — Балгазын суурда өгбүле эмзи.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Кара-кыс Болакшановна **Эренчин** — Кызыл-Чыраа ортумак школазының техажылчыны.

Ольга Сергеевна **Тюлюш** — Самагалдай суурнуң музыка школазының башкызы.

Вера Норбуевна **Чайбар** — «Чодураа» совхозтуң бухгалтери.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ульяна Кангай-ооловна **Натпит-оол**— О. Шыраа ортумак школазының башкызы.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Чагармаа Лаңаевна **Лансым** — Морен суурда ясли-садтың няңязы.

Зоя Хүлеровна **Чалзырай** — Ленин аттыг совхозтуң малчыны.

Чедиң уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Тамара Чоодуевна **Ламажап** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Наталья Васильевна **Дирчинчап** — «Чаа оруқ» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Долума Дажыевна **Насык**— «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1986 чылдың октябрь 31.

Көдээ ажыл-агый болгаш агроүлетпүр комплекизиниң болбаазырадылга үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүнге

КЕЛИР ҮЕЖЕ ПЕРСПЕКТИВА

— Өг-бүле, кажы бүрүзүниң столунга арбын аъш-чемни боттарының күш-ажылыбиле хандырып турарларның профессионал байырлалы боттаварылгада чамдык онзагай чүүлдерлиг болуп турар. Хамык ужур ук байырлалдың чер ажылдыгларга, малчыннарга болгаш хову-шөлдериң дүжүдүн база фермаларның продукциязын болбаазырадып турар коллективтерге чаңгыс аай болу бергенинде эвес болбайн аан. Эң-не харыысалгалыг үеде—агроүлетпүрде эде тургустунуушкун калбаа-биле чоруп турар үеде ажылдың түңнелин үндүрери-биле ол онзагай деп бодаар мен, олче угланыышкын бистиң партиябыстың XXVII съездизинге ажылдап кылдынган болгай— деп, ССРЭ-ниң Агроүлетпүр күркомитединиң даргазының бирги оралакчызы А. И. Иевлев СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазын ынчаар эгелээн.

— Эрткен чазын болгаш чайын чамдык элээн хөй регионнарга агаар-бойдустуң таарымча чок дыка берге байдалдары тургулаан болгай. Оларның чогумчалыг эвес уржуктары ажып эртинер арганыг болган бе, Александр Иванович?

— Багай эвес дүжүт ажаан алдынган. Эрткен чылдыыбиле деңнээргe, гектардан-на 2,2 центнер ажыг тараа ажаттынган. Ооң ниитизи-биле чыылдазы 210 миллион хире тонна, азы эрткен беш чылдың чылда ортумак деңнелинден 30 миллион тонна хөй болган. Тарааның шынарын бедидеринге коску базым база кылдынган.

Малчыннар багай эвес чедиишкиннерлиг болгулаан. Эрткен чылдыы-биле деңнээргe, 1,2 миллион тонна мал болгаш куш эъдин, 2,8 миллион тонна сүттү, 2,5 миллиард борбак чуургаңы хөйүү дужаагаан. Болбаазырадылга үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери боттарының хүн бүрүдеги темпилерин шапкычыткан, тос айларда пландан ажыр 2,5 миллиард рубльдиң продукциязын сайгарган.

Ол бүгү көргүзүглер — ажыл-агый коллективтериниң, бригадаларның, звеноларның, чарыш мурнакчыларының шудургу ажылының түңнели дээрэи биялдингир болбайн аан. Ынчалзажок маңаа чедир кылдынмаан түүлдер дугайын ыыттавайн баар болзумза, ол шын эвес болур ийик. Четпестер эвээш эвес, ол хомудапчыг. Мал, чер ажылының продукциязын күрүнеге садар планын дыка хөй ажыл-агыйлар күүсетпейн турар. А болбаазырадылга үлетпүрүнле чедир кылдынмаан түүлдер база хөй.

Чер-черде экономиктиг ажылдың деңнели куду болуп артпышаан. Орулга алырының планнарын хөй-хөй бүдүрүлгелер, колхозтар болгаш совхозтар ам-даа күүсетпейн турар, продукция бүдүрүп тургаш, бүдүрүлгеги эвес чарыгдалдарны болгаш чидиргилерин хөйүү болдуруп турар, ындыг бүдүрүлгелерде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өскейн турар. Дыка хөй колхозтар, совхозтар болгаш үлетпүр бүдүрүлгелери карылгалыг болуп артпышаан.

Моон алгаш көөрге, чедип алган түүлдериивис ам-даа эвээш ышкажыл. Агроүлетпүр бүдүрүлгезинде шиитпирлиг өскерилге, чаартылга амдыгында болбаан. Оны чедип алыр төлээде, улам күжениишкиниг ажылдаары негеттинип турар.

— Күш-ажылчы коллектив, улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнде эде тургустунуушкун чоруп турар. Агроүлетпүр секторунда ол канчаар чоруп турарыл?

— Ажыл-чорудулгазын херек кырынга бир дугаар эде тургузуп киринкеннериң санында агроүлетпүр база хамаржыр деп дидими-биле чугаалап болур мен. Партия болгаш чазактың шиитпирлеринге дүүштүр агроүлетпүр комплекизиниг эргелеп башкарарының чаңгыс аай органнары: ССРЭ-ниң Агроүлетпүр күркомитеди, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Агроүлетпүр күркомитеттери, крайларның, областарның Агроүлетпүр комитеттери, районнарның агроүлетпүр каттыжышкынарыы тургустунган. Чаа байдалдарда эргелеп башкарылганың бүгү чадаларының хүлээлгелерин чүрүмчүдар талазы-биле улуг ажыл чоруттунган.

Агроүлетпүр бүдүрүлгезинң организация болгаш экономика талазы-биле эргелеп башкарының бүгү системазын эде тургузарын бижырымчалыг доозар соруга-биле «Чурттуң агроүлетпүр комплекизиниг ажыл-агыйны башкарып чорударының экономиктиг механизмин улам сайзырангайжыдар дугайында» доктаалды СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Аңаа дүүштүр улуг хемчеглерни боттандырып чоруткан.

Доктаалды хүлээп алгандан бээр эвээш үе эрткен. Оңнбиле чергелештир ында көрдүнген хөй-хөй хемчеглер түгле келир чылын күштүг болуп боттанып эгелээр болзажок, чаа ажыл-агый механизмги бүдүрүлгениң практиктиг түңнелдеринге бодунуң эки салдарын чедирип эгелээн.

Ажыл-агыйны чорударының чаа методтары чер-черде илереп турар. Агроүлетпүр комплекизин эргелеп башкарарының арга-хевири чоорту өскерлип турар.

— Чурттуң хоорайларының хөй кезиниинң чурттакчылары эрткен чайын болгаш күскү айларда ногаа, кат-чимис, картофель-биле хандырылгага болган оскерилгелерни илдеңибиле эскерип көргеннер болгай. Ол дээрге —боттарының продукциязын сайгарар талазы-биле чаа ажыл-агый механизмниң оларга бергени эң калбак эргелерин ажыл-агыйларның ажыглаанының дорт түңнели ирги бе?

— Аразында дугуржуп алганы өртектер ёзугаар колхозтар рыногун болгаш хереглекчилер кооперациязын дамчыштыр олар бо чылын 700 муң тонна продукциязын сатканнар, ол дээрге —эрткен чылдарның кайызында-даа ол арга-биле сатканындан барык сес катап хөй болуп турар. Садыгларының ындыг хевирян чон бедии-биле үнелээн, чүгле чогуур деңнелге эки организастаан черлерге аан.

— ССРЭ-ниң Агроүлетпүр күркомунуң үлетпүрүүң ажылынга болгулаан өскерилгелер дугайын силерден дыңнаксаан ийик мен.

— 1986 чылдың январь 1-деп эгелеп аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин ажыл-агыйны чаа ёзубиле чорударының системазынче шилчиткен турган чүве. Чаа байдалдарга ажылдың баштайгы түңнелдери көстүп келген. Үш кварталдарның түңнели-биле ол бүдүрүлгелерге бүдүрүүшкүнүң ниити хемчээлиниң озулдези 4,4 хуу болган, а 1985 чылдың ол-ла үезинде 2,7 хуу турган. Ол-ла үе дургузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 5,2 хуу өскен— эрткен чылдың январь — сентябрь айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезининң темпизинден барык ийи катап хөй болган.

Ынчалзажок бо бүгү чүгле эге базымнар-дыр. Оларны калбартыры база быжыглаары — бистиң соруглавыс. Ону боттандырар төлээде, ам-даа бар хөй-хөй четпестерни чайладыр херек.

Ажыл-агыйларның болгаш бүдүрүлгелерниң ажылын удурүрүнүң стилин чамдык черлерде оожум ескертип турар. Коллективиг керээ-биле ажылдаар арганы хөй-хөй таварылгаларда эрең гей нептередип турар.

Чедип алган түүлдерни чогум-на төлептии-биле демдеглевишаан, бүгү-ле удуртукчулар болгаш специалистер, коллектив бүрүзү боттарының ажылының түңнелдерин шүгүмүүлекчи ёзу-биле анализтеп көрүп, ында эң-не кошкак черлерни илередип, четпестерни чайладыр, бүгү-ле участоктарга бүдүрүүшкүнүүн ажыктың бедидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыры чугула. Мал кыштаглаашкының чедиишкиниг эрткен турарын хандырары, келир часка хынамчалыг белеткенири, беш чылдың ийиги чылының дүжүдүнге быжыг магадылады тургузары дээн ышкаш бирги чергениң ындыг айтырыгларынче оңза кичээнгей салдынган турар ужурлуг. Келир чыл —юбилейлиг чыл болгай. Совет эрге-чагырганың 70 чыл ою. Ону төлептиг уткууру — агроүлетпүр комплекизиниң бүгү ажылдакчыларының алдарының хөрээ. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге хынамчалыг белеткел амдан эгелээр болза, чедиишкин хандыртынган түрүп болур.

В. ТЕРНОВСКИЙ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

⊙ ССРЭ-ниң фестивалы Индияга ажыттынар.

⊙ 600 кижиниң кеземче херектерин көөрүн соксаткан.

⊙ Эртемденнерниң делегей конгрези Гамбургка болуп эртер.

НАЦИСТЕРНИ ЧАЖЫРЫП ТУРАР

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи Андрей Федяшинниң дамчытканы болза: АКШ-тың дээди судунуң документилеринде ол херекти 86—228 дугаарлыг кылдыр көрүп турар. Ында Юозас Кунгис (Нью-Йорк, Нью-Джерси штат) АКШ-тың чазаанга удур деп бижээн. Ол дугайында херекти дээди судка дыңнаарының дугайында чарлал «Балтимор сан» солунга үнген. «Ооң бодунуң эрткен үезиндеп фактыларны чажырып турганынга үндезилеп алгаш, Чөөн Европа чурттуг ол кижиниң америк хамааты эргезин казыры-биле чазактың барымдаалары тодарадырынга суд чөпшээрешкен» деп, солун дыңнаткан. Солуннуң арыннарында чүгле чедиң одуруг. АКШ-тың эрге-чагыргаларының мурнунда дерзии наңсчи кем-херек үүлгедикчизинге харыысалга онаарынга күзевейн турарын ооң-биле чажырарын оралдажып турар.

Совет Литваны гитлержилерниң эжелеп алганының сооида Кунгис наңсчи кем-херек үүлгедикчилериден тугускан тускай шаажылакчы кезектериң бирээзин баштай берген. Кунгистиң белүүүнүң шаажылакчылары тайбың чурттакчыларны чок кылып турган. Хереченлериң көргүзүп турары-биле алырга, 1941 чылдың июльда Бабеншее суурнуң чоогунга олар 120 кижини боолап кааннар. Ооң сооида Келайняй суурнуң чурттакчыларын кырып каан. Ол бүгү түүлдерге Кунгис бодуу дорт киржип турган.

Шаажылакчы дайын соолуңде чиде берген болгаш 1948 чылда АКШ-ка хоргадай берген. Улуг бергедээшкин чокка хамааты эргени-алгаш, Нью-Йоркка чурттай берген. 1983 чылда ол хоорайның судунуң шын эвес медээлер-биле хамааты эргени алган деп ону буруудаткан. Ынчалза-даа хөй муң тайбың чурттакчыларны өлүрген Кунгиске судтуң шиитпирин дээди судка күш чок болдурар арганы берген. Ам аңаа кыжанып турар эң дээди «кеземче» гитлержи шаажылакчының америк хамааты эргезиң чидирери болгаш ону ооң бодунуң шилип алганы өскече чуртче үндүр шөлүүрү боон турар.

Дайын соонда чүс-чүс муң кижилерни өлүрген муң-муң наңсчи кем-херек үүлгедикчилери АКШ-та чурттай берген. Бо чылдарның дургузунда америк эрге-чагыргалар чүгле эвээш санныг кижилериң АКШ-тың хамаатызы эргезин казаан болгаш оларны чурттан үндүр шөлээн. Истелгеде турарларның бүрүзүзүн бадыткап түрар түүлдериң «чогундан» 600 кижиниң херектерин көөрүн соксаткан. Парлалганың медээлеп турары-биле алырга, оларның дугайында АКШ-тың чажыт албан черлери сагыш салган. Ол албан черлери дайын соонда Европадан муңмуң наңсчи кем-херек үүлгедикчилерин эккелген болгаш оларның бай дуржулгазын социалистиг чурттарга удур «соок дайынга» ажыглаарын күзеп турган.

ОРГКОМИТЕТТИ ТУРГУСКАН

ДЕЛИ. Келир чылдың ортан үезинде ажыттынар болгаш чурттуң хамаарышпас чоруун чарлаанының 40 чылынга тураскаттынар Индияның Совет Эвилелинге фестивалының национал оргкомитедин индий чазак тургускан. Индияның кижи курлавырларының министри П. В. Нарасимха Рао комитеттиң даргазы болган. Оргкомитетте күрүне албан черлериниң, уран түүл академияларының удуртукчулары, яндий культураның болгаш эртемкиң көскү ажылдакчылары киргеннер. Фестивальдың делгем программазының белеткели эгелей берген. Аңаа түгле Индияның байлак культура чаңчылдары-биле танышылга эвес, а ооң экономиказының, эртемниң болгаш техниказының, социал амыдыралының аңгы-аңгы адырларының чедиишкиннери-биле танышылга база кирер.

Ийи чурттарның ат салган протоколунга дүүштүр 1987 чылдың күзүнүнде Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл болур оюнга тураскаатkан ССРЭ-ниң фестивалы Индияга ажыттынар.

(СЭТА).

ЭРТЕМДЕННЕР СКИ-ГЕ УДУР

БОНН. СЭТА-ның корреспондентизи Владимир Смеловтуң дамчытканы болза: ГФР-де ажыттынган тайбың неделязының кол сорулгазы— Американың космосту милитаризастаар планының айыыл-халаптыын көргүзери. Чурттуң эртемден болүктериниң көскү төлээлериниң инициативазы-биле «Боо-чепсекти эңдере бүдүрериң соксадырының аргалары» деп девиз-биле Гамбургка болуп эртер эртемденнериң делегей конгрези неделяның кол болуушкуну болур. Аңаа ССРЭ-ниң болгаш өске-даа чурттарның эртем ажылдакчылары киржир. Неделя дургузунда ГФР-ниң хоорайларына маргылдаалар болгаш хөй-нинтиниң хуралдары эртер. Оларның сорулгазы — Рейганның «Стратеттиг кам-галал инициативазының» космостан согуг бээр боо-чепсекти тывылдырарын көргүзери.

«Эмчилер ядролуг дайыны чайладыры дээш» деп барыын герман национал комитеттиң бир удуртукчузу Тил Бастиан Дюссельдорфка болган хуралга СКИ камгаланыышкын дээш эвес, а көңгүс өске сорулгалыг тургустунган деп медеглээн. Стратеттиг боо-чепсекти эвээжедир талазы-биле чугула чугаалажыышкынарны эчизинге чедирерин шаптыктап турар ол программадан АКШ-тың чагырыкчы болүктери карак кызыл халбактанмышаан. Вашингтонуның бодалдарын боттандырарын болдурбазыбиле бүгү күштү салыры эргежок чугула деп, Тил Бастиан онзалап демделээн.

ПОЛИТИКТИГ ЧУРУК

«Ол чокка-ла айыылдыг байдалды улам-на чидиңлендирип турар Чоокку Чөөн чүкте АКШ-тың политиказы эң-не шыңгыы уржуктарлыг боон болур...»
(Солуниардан)

«Чоокку Чөөн чүкте от-биле оюн» — «Инкуайры» журналдан чурук. **СЭТА-ның фотохрониказы.**

Үстүнде чурукта АКШ-тың девискээринде бир садыгда боо-чепсекти садын турар үезин көргүскен. Неделя санында үнер америк «Ньюсуик» журнал АКШ-тың чонун «милитаризастаарынга» тураскаатkан статьяны чурукта көргүскен чүүл-биле тайылбырлап турар. Амгы үеде америк чонунуң холунда 65 миллион пистолеттер болгаш револьверлер бар, оларның саны ам-даа өзүп турар деп журнал бижип турар. Боо-чепсек садарын хоруп турар федералдыг хоойлуунуң хорувааны чартык автоматтыг боо-чепсектиң «экзотиктиг хевирлерин» чонуң алыры көвүдеп турар.

Массалыг информация черлериниң хөөремчидип көргүзүп турары чүнү-даа үүлгедип болурунуң, күштээшкин, «күштүгнүң эргези» дээш оон-даа ыңай чурутта кем-херек үүлгедиишкиннериниң саны өзүп турары чонну чепсегленириниче албадап турар деп, журнал айыткан. Шак ындыг берге байдал турбуже, АКШ-тың чазал «өлүмнүң фабрикантыларының» айы-биле бооп, олуруушкүнүнүң боо-чепсээн контроль чок тарадып садарын хорувайн турар деп, «Ньюсуик» журнал демделээн.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛЫН ДООСКАН

ЖЕНЕВА. Совет-америк доктаамал консультатиятиг комиссияның эзелчеглиг сессиязы ажылын аңаа дооскан.

Стратеттиг чепсегленишкинии кызыгаарлаар дугайында болгаш ядролуг дайының өөскүп үнүп болурунуң айылыын эвээжедир талазы-биле хемчеглер дугайында ССРЭ биле АКШ-тың аразында чарган дугуржулгаларның сорулгаларын болгаш чүрумнарын боттандырып чоруларынга идиг бээрингe 1972 чылдың октябрь 21-де ССРЭ биле АКШтың чазактарының аразында дугуржулгалар дугайында меморандумга дүүштүр ол комиссияны тургускан турган.

(СЭТА).

КРЕМЛЬДИҢ ШАГЫ

Кызыл шөлде Кремльдиң шагы дагжаар,
Кыйгы болган ооң үнү чуртка тараар.
Хапаларга мөгейгештиң ыыт чок турдум.
Хамык чоннуң дамырынче сиңген дег-дир.
Дүвүлүг соок шуурганның үелерде
Дүмбей дүне үе часпас шынчы болгаш
Чаа үе, чаартылгалар медээчизи
Шагым-биле чаржалаштыр чүрээм согар.
Улуг чуртум судал-тыны тудуш болган
Уран шагым дамырлар дег сагындырар.
Тиккиледир соккан согуу сеткилге чоок,
Диптер санай өткүт, чоргаар чаңгыланыр.

А. ЧЫМБА.

БАШТАЙГЫ ХАР

Талыгырда дүймээн туман
Таңдыларны чоорту шуглаг,
Дээскиндир шыва алгаш,
Дээрни, черни тудуштурду.
Кодан-тавак кыйбап баткаш,
Хову-шөлге чадыын салды.
Хөвең эштип удаан шиви
Хөлчок таалаап шөлээн туру.
Дээрниң кыдыы чоорту чырып,
Дески туман черже чаптып,
Сылаан салгын күжү-биле
Сыннар бажы көстүп келди.
Шивижиктиң аккыр хевин
Шилээн салгын шимчедирге,
Меңнеп оттуп, сырбаш кынныр,
Мени кагба дээзиг-даа.
Оттуп келген шивижигеш
Ожуун чоктап чайгангылаар.
Харның чүгле башкылыы-дыр,
Катап база улдуртуптар.

А. МОНГУШ.

ДИРИГ АМЫТАННАР АРАЗЫНДА

ДПА агентилелдиң непетреткен бо чуруунда Сузи деп сарбашкын болгаш оон камгалалында турар өдүрек оглу. Ол бодунун камгалакчызы ышкаш Барыын Германияда Клееброн хоорайда зоопаркка төрүттүнген. Сузиниң «хуу амыдыралы» ындыг-ла чедимчелиг болбаан. Бир катап өөрүнден аза берген өдүрек оглун көрүп кааш, ону иези кылдыр хүлээп көөр кылдыр бодунуң бүгү-ле аргазын үндүрген. Сузиниң кичээнгейин чалгынныг бичии амытан хаара тудупкан болгаш ооң хайгааралында тамчыктыг чурттай берген. Чаа тывылган ие бодунуң азыранды оглунга аъш-чем дилээринге болгаш селгүүстээринге шуут шаптыктавас болгаш кандыг-бир айыыл болу бергенде оозун так куспактап алыр болган.

ДПА—СЭТА-ның фотозу.

Үе-чергелеривис

БУЯННЫГ СЕТКИЛ—ООҢ КОЛ БҮДҮЖҮ

Баку чоогунда бичии суур Мардакяннарда чурттап турарлар шуптузу бот-боттарын аажок билчирлер. Ынчангаш мээң аңаа баштайгы-ла ужурашканым бичии оол Сария Талышхановтуң чурттап турары бажыңынга мени доораан-на чедирди.

Ортумак дурт-сынныг, чечектер-биле хээлээн чуруктарлыг национал аржыылдыг, ол бажыңның ээзи кижи мени эжик аксынга уткуп алды. Мээң оон-биле таныжып ап, чугаалажып, ооң дугайында очерк бижиир дээш келгенимни дыңнааш, ол аажок элдепсинди:

— Мен бодумнуң дугайын чугаалаарынга дыка пат кижи болгай мен. Өскелер-биле домей-ле чурттап чордум: муңгаралды-даа, өөрүшкүнү-даа чурттап эртим — шуптузун көрген мен. А кижилерге дузалажып чорууру — ол дээрге, мээң мергежилим, бүдүжүм ындыг ийин...

Сария Талышханова хүнүң-не чүъктеп алгаш чоруур сумказын эгин ажыр каггаш-ла, бажыңындан бастырып үнер. Ол аажок далажып бар чоруур: колдуунда-ла улуг назылыг кижилер ону манап олурарлар. Сестра Сарияның барып турары улуг назылыг пенсионерлерниң саны — тос. Оларның хөй кезииниң төрелдери Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында өлүртүп каапнар, ынчангаш Сария оларның чаасказызыргай чоруун болдурбазын аажок-ла кызыдар. Эмчи сестразының профессионал ажылы-биле чергелештир (оларга эмнер чедирип бээри, эмчи чалаары, оларны эмнээри), оларга магазинден продуктуларны садып эккеп бээр, бажың-балгадының иштин арыглажып, аштажыр, хептерин чуурубиле прачечнаага дужаар, кижи бүрүзү-биле чугаалажып олургулаар-даа. Ооң ажылы даң бажындан эгелээш, орай дүнеге чедир үргүлчүлээр.

Сарияның бодунуң уруглары — беш. Уруу болгаш дөрт оолдары бут кырынга туруп, тускайланып ажылдап чоруй барганнар. Ынчалза-даа ооң өг-бүлезинде таарымчалыг байдалдар өскелерниң амыдыралынга тоомча чок болурунга кажан-даа чаңчыктырбаан.

Бодунуң эрткен чылдарда амыдыралының дугайын Сария таныш-көрүштеринге кажан-даа чугаалап чорбаан. А Казахстанда Джамбул облазының бир суурунуң школачылары чеден чылдарның төнчүзүнде боттарының чурттап турар чериниң дайын үезинде төөгүзүн өөренип, ол дугайында материалдар чыып чорааш, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында бир азербайджан херээжен кижиниң дугайында солун чүүлдү ол чериң архив документилеринден тып алганнар. Ынчан, дөртен чылдарның эгезинден 1956 чылга чедир аңаа Талышхановтарның өг-бүлези чурттап турган. Ол херээжен кижи — Сария Талышханова болган. Бакуже оларның чоруткан чагаазы республиканың Кызыл Крест ниитилелинге четкен. Бир эвес ол чагаа эвес болза, Флоренс Найтингейл аттыг медаль Азербайджан чурттуг эмчи сестразын та канчап тывар турган ыйнаан. Тайбыңдаа үеде, дайын-даа үезинде аарыг азы балыглаткан кижилерни ажаап-тежээринге эрес-маадырлыг чоруу дээш эмчи сестраларын ол медаль-биле шаңнаар турган.

— Казахстанга мен 1940 чылда аныяк агроном турган ашаам Амир-биле Азербайджандан көжүп келдим — деп, Сария чугаалады. — Ынчан чүгле школа дооскан мен. Чаа көжүп келген черимге баштай эмнелгеге ныяалап, ооң соонда эмчи сестразы болуп ажылдап турдум. Бир-ле катап радиога коргунчуг медээ дыңналып келди: «Дайын!».

Ажыы-биле чугаалаарга, почтальоннар ажыг-шүжүглүг чагааларны, бижиктерни часкаан калган херээженнерге чедирип бергижеге чедир, аар-берге дайын чоруп турар, кижилерниң ханы төктүп турар, айыыл-халап диргелгеи деп чүвени эки-ле угаап билбейн турган мен. Бис Амирниң өстүрген тараазы алдыналчак далай ышкаш чалгып турарынга аажок-ла өөрүп турган болгай бис.

Районда кара чаңгыс агроном болганындан Амирни шериге келдиришкинден хостаткан. Ынчалза-даа айыыл кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин бүргей берген турган. Кажан дайынның оруктарынга ада-иези чидирген бичии оолдарны болгаш уругларны оларның суурунга эккелгенде, ол бүгүнүң канчаар-даа аажок бергезин Сария ынчан чүрээниң ханызындан медереп билген. Ол бичии оолдар болгаш уруглар бомбалаашкын деп чүл дээрзин билир болганнар. Оларны колхоз баштаар чериниң конторазынга чыып, аңаа чурттадып кааш, ында байдалдың бергезин барымдаалааш, уруглар садының эргелекчизи бүгү херээженнерге чугаалаан: «Түр када оларны бажыңнарыңарже аппарып, ажаап көрүңер».

Ол аштап-суксаан, бергедээн чаштарның аразында — бажының дүгү кызыл-тас мышкаш алдыналчак, оларның аразында чамдык дүктер агарып эгелээн оолчугашты Сария көрүп каан. Оол өлче холчугаштарын сунгаш, ыглай берген. Ол оолду болгаш соондаа өске харыксырап-баксыраан чеди уругларны Сария ап алган. Олар 1,5 — 3 хар чедир бичиилер болганнар. Оларның эң улуу Лидияны Сария бодунга дузалакчы кылдыр шилип алган.

Ада-иези чок арткан муң-муң чаштар ынчан тылга турган өг-бүлелерге өзүп, аас-кежиин тыпкан дээрзин чугаалаар апаар. Ынчалза-даа Сария Талышхановның бо чоруу черле дыка онзагай. Болу безин не болбаан хирезинде, оң тос харлыг херээжен кижи бажыңынга тос бичиилерни эккеп ап, үш чыл дургузунда оларны ашкарып-чемгерери, хепкерери, аарыглардан оларны камгалап-карактаары ындыг белен бе! 1944 чылдың күскү хүнүн Сария амга чедир утпас болгаш ону карактарының чажын чотпушаан, сактып чугаалаар. Ынчан уруглар садының эргелекчизи Сарияга өөрүп-четтириишкинниң состерин чугаалавышаан, ооң өстүрүп каазы уругларын автобуска олуртуп, оларны төрээн черлеринче үдеп турганы ол. Оларны ада-иелери, төрелдери дилеп турар болгай.

Кижилерге дузалаар... Ол дээрге, Сарияның кол бүдүжү-дүр. Кажан 1948 чылда Ашхабадка чер шимчээшкини болганда, Сария база-ла айыылга таварышканнарга дузалаарын саналдааннарның бирээзи болган. Үрегдеткен хоорайга бир ай ажылдааның үезинде ону кым силер, кайыын келдиңер, деп айтырбаан. Чүгле ооң мергежилин айтырган болгаш камгалакчы-санитарларның аразынга бижип каан.

— Хүнзедир-ле бис бузундулар аразында кижилерни казып уштуп, оларның балыын шарып, госпитальдарже чедирип турдувус — деп, Сария сактып чугаалаар.

— Бир катап, 14 шак дургузунда дежурныйлап ажылдаанымның соонда, шуут күш чок апарганымны билип кагдым... — деп, ол чугаалады.

Чүгле дайын азы бойдустуң коргунчуг болуушкуннары Сарияның буянныг сеткилин оттуруп турар эвес дээрзи билдингир. Бежен чылдарда, кажан полиомиелитке удур вакцинаны чогаадып кылганда, эмчи сестралары-биле кады казах малчыннарның аалдарын эргип, оларның уругларынга тарылга кылыры-биле чорударын ол дилээн. Санитар автопоездизи чүс-чүс, харын-даа муң-муң километр черлерде бүдаргай туттунгулаан коданнарны эргип, берге оруктарны эрткен.

Оон бээр хөй-хөй чылдар эртсе-даа, Сарияның бүдүжү ол-ла хевээр болуп артпышаан.

Ооң арын-шырайынче топтаң көргеш, билдингир бир-ле чогаалчының мындыг сөстерин сактып кээр мен: «Чаагай сеткил, дузааргак чорук дээрге, херек апарган таварылгада бодунуң сөөлгү арткан акшазын ону херегле чораан кижиге бериптери азы херек апарганда — кижилерниң эрге-ажыы дээш амыр-дыжын бодавайн ажылдап чорууру эвес, а кол-ла чүве — өске кижиниң өөрүшкүзүн азы муңгаралын денге үлежири болур. Бүгү-ле чүве оон эгелээр болдур ийин...»

Валерий ГРИГОРЬЕВ,
ПМА-ның корреспондентизи.

ТВ

НОЯБРЬ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Чүүден болгаш чүге». Уругларга дамчыдылга. 9.15 —Шимчээшкинниң айыыл чогу дээш. 9.45 —Чурулга уран чүүлү. Дончудал. 10.30 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 11.00 — «Булактар». 11.30 — Литература, уран чүүл, архитектура талазы-биле 1986 чылдың ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары. 12.55 — ССРЭ-ниң Күрүнениң үлегерлиг симфония оркестриниң концерти. Чаңсарда (13.55) — Богун делегейде. 14.50 — Нарын айтырыглар — дилээшкиннер—шиитпирлер. Интенсификацияның экономиктиг механизми. 16.30 — Аар атлетикага делегей чемпионады. Болгариядан дамчыдылга. 16.50 — «Билдингир-даа болза — бүзуренчиг эвес». 17.50 — Улустуң аялгалары. 18.00 — «Алызындан шын». Лекшинерниң өг-бүлези Америка-биле чугаалажып тур. 18.55 — «Улуг Октябрьның юбилейинге». «Төөгүнүң өшпес одуруглары». «Июль 6». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35— «Субботада Ригага». Эстрадалыг программа. 22.25 — Медээлер. 22.30 — 23.10 — Индияның ритмнери.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Сухуми». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.50 — Ритмниг гимнастика. 9.35 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.05 — Делегейниң уран чүүл культуразы. Р. Л. Стивенсон. Амыдыралының болгаш чогаалыкчы ажылының арыннары. 11.05 — Черде, дээрде, далайда. 11.35 —«Чүү? Каяа? Кажан?» Телевикторина. 13.05 — «Чер алааның оруу». Мультфильм. 13.25 — Уран чүүл мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи. Л. Н. Свердлин. 14.25 — Хөглүг стартттар. 15.10 — «Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер...». 17.10 — «Бо оол ээп чедип келген». Уран-чечен фильм. 17.40 — Камера делегейже көрүп тур. 18.40 — Реклама. 18.45 — «Музыкалыг ринг». В. Леонтьевтиң киржилгези-биле эстрадалыг программа. 20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаштар!». «Вовка талыгыр хаан күрүнезинде». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 Стол теннизинге делегей маргылдаазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Россияночка» ансамбльдиң оюн көргүзүү. 21.45 — Хоккейге делегей чемпионады. ЦСКА — «Спартак». 2, 3 дугаар үелери. (Чаңсарда — аар атлетикага делегей чемпионады). 23.15 — 01.00 — Бут бөмбүүгө ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Нефтчи». (Чаңсарда — аар атлетикага делегей чемпионады).

Сонуургактарга

ХҮН СТАНЦИЯЗЫ ЧЫЛЫДАР

Бухарестиниң чаа районнарының бирээзи Банясты найысылалдың чурттакчылары «хүннүг» деп адаар. Ында 2500 квартираны хүн батареяларының чылыдып турары ээзиг суг-биле одап турар. Чоокта чаа Крайов хоорайның үш кварталында база ындыг батареяларны эптээн. Удазас Калафат хоорайга олар база көстүп кээр. Специалистерниң санааны-биле алырга, чүгле Крайов биле Калафатта хүн станцияларын (гелиостанция) чылдың-на 150 вагон хире чижеглээн одаар чүүлдү камнап алыр аргалы бээр.

ДЕЛЬТАПЛАН МОТОРЛУГ АПАРГАН

Краковта (ПУР) «Зуропол» бүдүрүлге чуртта эң баштайгы моторлуг дельтапланны кылып үндүрген. Ол ийи кижини уур болгаш шакта 70 километр дүргеи чоруп болур. Аппаратты кино тырттырарынга, оруктар хайгаараарынга ажыглаар. Моторлуг дельтапланнар черле кедилиг деп, специалистер санап турар.

СЕРГЭЭНИҢ ЧАЖЫДЫ

150 харлыында-даа кадык болгаш сергелең чурттап болур. Оман султанаттың чурттакчызы Салмин Мували ынча деп бадыткаар. Ол чоокта чаа чогум-на ынча харлаан. Хүннүң-не 6—8 километр черге кылаштаар болгаш шын чемненир херек дээр. Мували чемни ээзштеп, ынчалза-даа хөй удаа чиир, колдуунда хлеб, эът болгаш мёдка ынак.

МАРСКА ХАТ ДЭЭРБЕЗИ

Чамдык барыын эртемденнерниң бодалы-биле алырга, космос шинчилээринге хат-биле ажылдаар шимчедикчилер улуг дузалыг болур. Чижээ, Марстың хөрзүнүнден база дыгый эвес агаарындан кислород болгаш одаар чүүл алырынга. Бир-тээ ол планетаның кырында, 25 метр хире бедикте, хаттың дүргени шакта 500 метр чедип турарын ап көөрге, ында ужур-ла бар.

«КАКПАДА» КҮЧҮТЕН

Он метр дурттуг улуг кит Мексика мугулдурунда улус эштир чериниң элезининге кадалып калган. Чээрби хире тонна деңзилиг ээлбес амытан боду хосталып чадашкан болгаш ээзи каш шак иштинде ынчаар чыткан. Камгалакчылар командазы ооң адаанга дыка улуг хемчээлдиг буга каскан, ам-на харын кит ажык океанче эштип үне берген.

ЧААННАР ХАЛДААШКЫНЫ

Патна хоорайның чоогунда суурларның бирээзинден беш тараачынче өөр чааннар халдаан. Хүн чаа ашкан турган, ынчалзажок улус рис шөлүнге ажылдавышаан турган. 20 хире чаан чоокку аргадан үне халчып келген. Чааннарның чүге ол хире хорадааның ужурун эртемденнер тайылбырлап шыдавайн турар. Экизи көрген, бо удаада түү-даа болза, когарал болбаан.

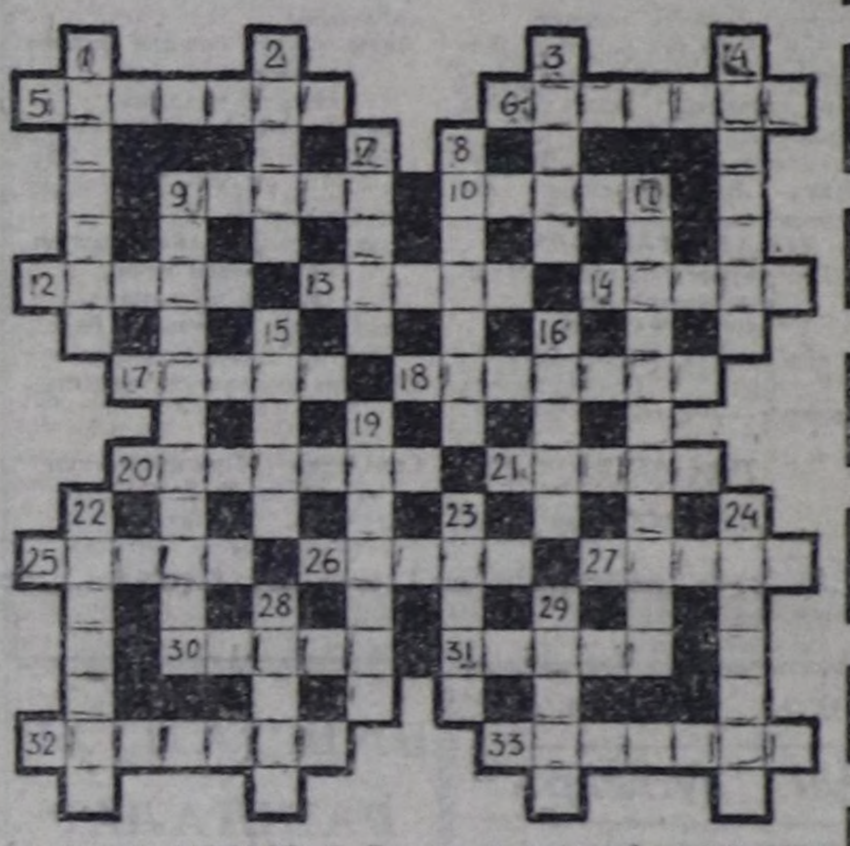
АШАА ФАБРИКАДАН ШИМЭЭННИГ

Англия чурттуг Мелани Свичерниң кадайын улус кээргээр. Ооң ашаа рекордчу кижи чүве-дир, эпчок чүүл чүл дээрге, ол хаарыктаарлар аразында шылгараан. Пөс аргыыр фабриканың шимээниниң күштүг 100 децибел болза, Свичерниң хаарыктаары 87,5. Ындыг болганда хөөкүй херээженниң бир кулаа дүлей апарганында кижи кайгаар чүве чок хире.

ХОНДУР ЭЖИНГЕШ

Итали спортчу Паоло Пинто Италия биле Албания аразын эштип эрткен. Хемелерлиг үш балыкчыга үдеттирип алгаш, ол 80 километр орукту 26 шак иштинде эрткен.

КРОССВОРД

ДООРА ДУРГААР: 5. Тывага хамааты дайынның идепкейлиг киржикчизи. 6. Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы. 9. Хамааты дайынның үезинде контрреволюцияның организакчыларының бирээзи. 10. А. Серафимовичиниң «Демир агым» деп романының маадыры. 12. Немец чогаалчы, Ленинчи шаңналдың лауреады. 13. Бир социалистиг күрүнениң чурттакчызы. 14. Бүгү-эвилелдиң бүдүрүлге каттыжышкыны. 17. ССРЭ-ниң улустуң артизи. 18. Сибирьге революстуг шимчээшкинниң бир тову. 20. Тамбовщинага контрреволюстуг үймээнниң баштыңы. 21. Профессионалдыг революционер. Самарага Совет эрге-чагырга дээш демиселдиң удуртукчуларының бирээзи. 25. Эртемниг коммунизмниң үндезилекчизи. 26. Профессионалдыг революционер. Совет чазактың баштайгы улус комиссарларының бирээзи. 27. В. И. Лениниң бир чажыт ады. 30. Улус-демократтыг араб күрүне. 31. Тывада суур. 32. Совет шериг начальниги, 1918—1919 чылдарда Чөөн фронтунуң командылакчызы. 33. «Капиталдың» орус дылче баштайгы очулдурукчузу.

УЗУН ДУРГААР: 1. А. Первенцевтиң романы. 2. Тывада хем. 3. «Күрүне кызыгаары» деп телесериалдың маадыры, комиссар. 4. Америк журналист, хамааты дайынның киржикчизи. 7. Кандыг-бир чүүлдүң чогаадыкчызы. 8. Ниитилел-политиктиг болгаш литературлуг журнал. 9. Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы. 11. Революсчу. 15. Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы. 16. Совет Эвилелиниң маршалы. 19. Шериг чыскаалдың бир хевири. 22. Совет күрүне ажылдакчызы, дипломат. 23. Эвилелдешкен республика найысылалы. 24. Совет күрүне ажылдакчызы, шылгараңгай дипломат. 28. Ток күжүнүң хемчээ. 29. Совет хирург, академик.

Кроссвордту Н. БАЗЫР тургускан.

ОКТЯБРЬ 25-ТЕ ҮНГЕН КРОССВОРДТУҢ ХАРЫЫЗЫ

ДООРА ДУРГААР: 3. Хадын. 7. Чайлаг. 8. Кестик. 9. Чамык. 11. Хорлааш. 12. Саскан. 14. Таалал. 15. Пуштуп. 18. Идээжи. 19. Хүргүл. 22. Инелик. 24. Тоолай. 29. Дүвүрең. 30. Боорзак. 31. Ишкин. 32. Теннис. 33. «Арарат». 34. Дилги.

УЗУН ДУРГААР: 1. Майкоп. 2. Чалаана. 4. Домбуң. 5. Сержант. 6. Финвал. 9. Чашпан. 10. Кускун. 13. Диизе. 14. Тээли. 16. Негей. 17. Балык. 20. Диинчи. 21. Шолбан. 23. Европий. 25. Леопард. 26. Дүрген. 27. Күшкүл. 28. Паараң.

«УЖУРАЖЫЫШКЫН»

деп сонуургал клуву республиканың 60 маадыр аттыг чурт шинчилел музейиниң Туранда филиалында ажыттынган. Ооң баштайгы киржикчилеринге сураглыг испан шүлүкчү Федерико Гарсиа Лорканың чогаадылгазынга тураскааткан темалыг кежээни белеткеп эрттирген.

Клубтуң моон соңгаарты ажылының программазында янзы-бүрү мергежилдиң солун кижилери-биле ужуражыышкыннар, чогаалчылар, артистер, чурукчуларның дыңнадыглары, делгелгелери, көргүзүглери кирип турар. Ында бо хүннерде Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу И. Ч. Салчактың ажылдарының делгелгезин организастаан.

(Бистиң корр.).

агаар

Республикага бүргеп, аязыр, чагбас, барыын чүктен хаттың дүргени 5—10 метр. Дүне 23—28 градус, чамдык черлерге 30—35 градус соок болур. Хүндүс 13—15 градус, чамдык черлерге 7—12 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—7 метр. Дүне 30—32 градус, хүндүс 14—16 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Приключения бельчонка Мики» 12.20, «Это было в Париже» (1, 2 сериязы) 9.30, 13.50, 16.40, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 119» 9.20, «Золотой ключик» 10.50, «После дождичка, в четверг» 12.30, «Танцы на крыше» 14.10, 15.50, 19.10, «По главной улице с оркестром» 15.30, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пришло время любить» (1, 2 сериязы) 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «В стреляющей глуши» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНУ—МАЙЯ ЧИБУРДАНИДЗЕ

Грузин кыс делегей чемпиону атты дөрт удаа чаалап алган.

Ол кымыл?

Майя Григорьевна Чибурданидзе 1961 чылдың январь 17-де Кутаиси хоорайга төрүттүнген.

Ол ам Тбилисиниң медицина институдунуң студентизи, «Динамо» спорт клувунуң кежигүнү. 1974 чылда шыдыраа талазы-биле ССРЭ-ниң спорт мастери болган, ол-ла чылда—делегей мастери. 1977 чылда делегей гроссмейстери атка четкен. 1978 чылда ССРЭ-ниң гроссмейстери, а 1984 чылда шыдыраа талазы-биле эр улустуң гроссмейстери атты чаалап алган.

1977 чылда ССРЭ чемпионадынга тиилээн. 1978 чылда делегей чемпиону атты чаалап алгаш, ол хевээр херээжен шыдыраачыларның оваадайын эдилеп турар, ону ам дөрт удаа бадыткааны ол.

1978, 80, 82, 84 чылдарда Олимпий чемпиону, бо чылын ол маргылдаага база киржир.

1984 болгаш 1985 чылдарда «Шахмат Оскары» деп делегей шаңналынга четкен.

1974, 1975, 1978, 1979, 1983, 1984, 1985 чылдарда шыдыраага херээжен ойнакчыларның делегей маргылдааларынга тиилээн.

1980 чылдан бээр Грузин ССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

Улустарның найыралы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи.

ТӨНМЕС-САРЫГ БИЛЕ ОЙТУР-ТЕВЕР

Памфлет

Таң биле брага ийи аажок маргыжа бергеннер.

— Ээмниң эң-не хүндүлүг чемнериниң бирээзи мен — деп, брага көңгүл долу ажа хөөреп, шииледи дагжаан. — «Карылга чок Төнмес-сарыым» дээш ол мени келергей мактаар — дигеш, мырыңай эриин ажып төгүлген.

— Көгүве! — деп, кожазында шилде таң турамык үнү-биле коргүрээн. — Төнмес-сарыг мен деп алган. Ойтур-тевер-дир мен — дээш, шилден ажа хөөрей бээр дээрге, чепке бөөшкүн шимчеш диввээн. — Шуурундан шурап балып турумда, ээм мени амзагылааш, ийи караан шийип, мага хандыр амдачканныр. Оттуг-ыяш шап, кыпсыр. Хып турар болурумга, артыында ырлай кагылаптар. «Шуурундан шурап баткан, суг-ла далай эртинеи...» Ээвистиң эң-не үнелиг чеми чүл, сарыг-суг? — дээш, хайнып-дойлурга, боолук аастыг кара шил эглиңейни берген.

Браганың өду чарлы бер часкан. Көвүктелдир хайнып, ажа шурааары дам барган.

— Ат-башка безин чединмейн чордум. Шаг экижирге ол-дур. Төнмес-сарыг деп чоокта чаа хүндүлеп адаар апарган. Мооң мурнунда сарыг-суг аттыг чордум ыйнаан. Ам ындыг нүвең уттундурган. Элээр, чорбастарның өнүүү мен. Кудуп турда төнерим чок. Кундагалар четчир болза, мен шыдай-дыр.

— Хе! Хе! Ойтур-тевер... Сүртенчиг, түрлүг ээес-тир бе? — деп, таң көңгүреди чугаалааш, чайтылады дывылаан. От-кестен мээң кырымче тудуңар. Ээмге дүрген кудуңар. Ол мени ижипкенде, калчаа далай безин чода ортузу апаар кижи. Өө-хөйт! — дээш, шилде чепкени бичии-ле болза ушта тептер часкан.

Иштинде суук чүүлү дывылаарга, боолук моюнут шил чарлы бер часкан. Эглиңейнип-чайлыңайнып, шала кырынга педиледир маңнагылаан. Брага база кайыын аңаа турар. Он литр ижинниг көңгүл көңгүрткейндир кылаштагылаан.

— Төнмес-сарыг аттыг мен. Мени чоогланар — деп, ол дашкаар үнүп келгеш, алгырган.

— Шуурундан шуралдырганның башкылыы мен. Амзап көрүңер! Амданнымымы шенеп көргер! — деп, улуг кара шилде таңның чиик-чаагы келергей, көңгүлдүң мурнунга барган.

— Ойт, таң! — деп, ону брага доктааткан. — Баштай боданып ал. Оон шууга. Мен чок болзумза, кайын кээр сен. Черден үнүп, теректен чарлып келир шааң бар бе. Мээң-не ачым-биле Ойтур-тевер атка четкен чүве. Болуң көгүве! — деп, брага кулак дажын негеп апкан.

— Хы! Бо амдан-чимден чок сарыг-сугнуң хөөреп чүзүл. Мээң ээм сени улустан чажыра-чажыра шуглап аар ышкажык. Амданын ап амзавас-даа. Харын-даа изиг отка чаа хайындырыптар. Шуурунуң шоргазын куду каък безин чок арыг кылаң-кара мен, мөңгүн-суу дег мөңдүңейнип баланптар мен. Ээмниң ырышоору үзүктелбес. А сени ыт ишпес сарыг-суг дээш черже топтер. Кижи мурнунче кирбе! — дээп, боолук моюнуг, улуг кара шил кудумчуну куду каңгырткайндыр кылаштапкан.

— Тоткан оол чүзү-кандызы-биле ойнаар дээр ийик моңар. Бо көгүүле тарбаганның даан ээрип турарын көргер! — дээш, брага көвүктелдир хайынган.

Ак-демирден кылган улуг ак көңгүл чеже-даа аар болза, шилди каш халытпаан.

— Сенде чүү боор, думаахалаң! Ийи дашка чедер шааң бар эвес. А мээң төнер-бадарым бар эвес.

Брага биле таң ийиниң алгыш-кырыжы денделп, кудумчулап чаржып-ла олурганнар. Боттарының адын адап, эрткен-дүшкен кижилерге сыгаттынып шаанга киргеннер. Ынчалза-даа олче сагыш салыр кижилер чок.

Ажылче далашкан кижилерниң аразында, арны бажы хапыгыр, эриннери карартыр кадып калган бир эр, довурак-доозун тудуп чий берген идиниң бажынче көрүп алгаш турган.

— Төнмес-сарыг мен-дир мен — дээш, улуг ак көңгүл ооң баарынга тура душкен.

Агбагар баштыг эрниң мүңгараан-деңгерээни кайда-чүде барган. Төнмес-сарыгны улуг дашка иштин боостаазын каңгырадыр ажырыпкан.

— Мени! Мени! Ойтур-тевер ышкажык мен — дээш, улуг кара шил бо келген.

Бичии-даа агаар үнмес кылдыр дуглап каан чепке шилдиң аксындан ушта теп, аргамчы дурту черже чаштай берген. Караанның ирикин чуп албаан эр бирээзин апкаш, чаъс ойта барып ушкан.

— Ол-дур бе! Ойтур-тевер деп чүвени көргүзүптүм — деп таңның хыы хаңган.

Брага биле таң ийи орууи уламчылап чорупканнар. Ээлчеглиг ээ тыппайн, оларның шаа төнген. Эп-найыралдыг болуулу деп дугуржуп алганнар. Төнмес-сарыг адазы, Ойтур-тевер оглу болу бергеннер. Ийи адашкының алгы-кышкызындан кижилер шыжыгып эгелээннер. Бир кижи Төнмес-сарыгны чуулу оңгарынче төпкен. Ойтур-тевер база ооң оруун оруктаан. Оларның ыыт-шимээни ынчаар чиде берген.

Э. ДОНГАК.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн болганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3399.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—08061